

narum a subditis: aliud enim est butyrum, aliud adeps. rursus lactis bonum et fructus eximius est, quocumque dicit butyrum. Butyrum enim est flos, succus et pinguedo lactis: quare butyrum non male, sed bonæ rei et nominis est symbolum et omen.

Septimo ergo, plane et genuine, lac pertinet ad virtutem modestiæ et mansuetudinis, sanguis ad vitium superbiæ et asperitatis. Hebræum enim *כֵּי* *ki*, id est *quæ*, indicat hic dari causam ejus quod dixi vers. præced., stultum elevatum in sublimi prodeire suam stultitiam, stulle et superbe loquendo, agendo, imperando. Unde priorem lactis et butyri parabolum non applicat Salomon, sed velut obviam et faciliem legenti applicandam relinquit; posteriorem vero nasi et sanguinis applicat, quia propositio ejus servit, scilicet ut illa probet stulti elevati stultitiam. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut qui fortiter trahens ubera mulget lac, et ex eo fortiter concusso elicit butyrum: sic qui modeste, suaviter et blande loquitur, atque huic blande loquendi modo fortiter et constanter insistit, præsertim si rex sit et princeps, dum quid gravius imperat vel postulat, hic conciliat liti audientes et subditos, eosque velut leni suavique butyro pascit et recreat, ac vicissim ab eis butyrum, id est pinguedinem, gratiam, dulcedinem, amorem, officia, tributa elicit et impetrat. Ex adverso, sicut qui acrius emungit nares, deductis sordibus et mucro prolucit sanguinem: cum enim natura plus pituita, quod emungenti suggerat, non habeat, exhausta urgenti suggerit sanguinem qui sibi restat: sic pariter qui sordida, puta superba, iracunda, minacia, contumeliosa proloquitur, parit contentiones, lites et rixas, ac præsertim rex et princeps, qui duris imperiis, oneribus, minis et supplicis vexat stimulatque populum, hic eum ad rebellionem, seditionem et cædes suscitatur, ut indignans tandem grassetur in ipsam principis familiam, omniaque sanguine et flammis populat et vastat.

Monet ergo hæc gnomo reges, et quoslibet alios, ut subditorum, familiarium et cæterorum quorumlibet benevolentiam sibi concilient modeste, leniter et blande imperando, agendo, loquendo; vitent vero eorum malevolentiam, utpote quæ utrisque dissidium, rixam et extremam perniciem affert. Quare rex, et quisvis alius in subditos cæterosque durus et sævus, stultus est et desipit; qui vero in eos comis est et benignus, hic sapit tum sibi, tum toti populo.

Hinc esse sensum liquet primo, ex Septuaginta dum vertunt, *emulge lac, et erit butyrum: si autem expresseris nares, erit sanguis*. Quæ verba satis significant alio pertinere lac et butyrum, scilicet ad modestam et blanditiam sermonum, alio nares et sanguinem, puta ad duritiam et sævitiam loquendi, agendi et imperandi. Idem ergo hic dicitur quod cap. xv. 1: « Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furor. »

Secundo, idem liquet ex hebræo, ubi in tertio membro, puta in applicatione parabole, *וְיָצַח אֶפְרַיִם*, id est *iras*, et nomine et significato respondet *וְיָצַח אֶפְרַיִם*, id est *naso*, ex quo elicitur sanguis, de quo dictum est in secundo membro: plane vero dissidet a *וְיָצַח אֶפְרַיִם*, id est butyro, quod nominatum est in membro primo.

Tertio, quia ita hæc secerunt et opponunt S. Gregorius tam Magnus quam Nazianzenus, Beda, Auctor *Catenæ Græcæ*, Glossæ, Jansenius, Bayanus et alii. Quocirca huic expositioni insistent S. Gregorius, II *Moral.* cap. 1, mystice sic exponit: « Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, etc. Ubera quippe fortiter premimus, cum verba sacri eloquii subtili intellectu pensamus, quia pressione dum lac querimus, butyrum invenimus, quia dum nutriti vel levi intellectu querimus, ubertate interne pinguedinis angimur, quod tamen nec nimie, nec semper agendum est, ne, dum lac queritur ab uboribus, sanguis sequatur. Plerumque etenim dum verba quidam sacri eloquii plusquam debent discutunt, in carnalem intellectum cadunt. Sanguinem quippe elicit, qui vehementer emungit, quia carnale efficitur hoc quod ex nimia spiritus discussione sentitur. » Huc pertinet illud D. Gregorii Nazianzeni, *orat.* 1: « Mulge lac, ait ille, et erit butyrum, id est sedulo exquire, et fortasse in his succulentius aliquid invenies. »

Porro hæc gnomo generalis est, quare variis aptari potest, ut magistris plagiaris in discipulis sævitibus, et sanguineis plagis errata castigantibus; confessoris, qui nimis penitentibus et præceptis penitentes arctant; rectoribus, qui nimis legibus, reprehensionibus, nimisque rigida disciplina subditos struunt, quibus competit illud: « Si striveris, erumpit; » hi enim subditos vel in desperationem vel in furorem et rebellionem adigunt, causaque sunt vel occasio multorum seclerum, ut murmurationum, defractionum, inobediendiæ, conspirationum, etc. Prefectis, qui in milites nimis acerbi sunt; telonariis, qui nimium vectigal exigunt et emungunt; magistratibus, qui in cives deserviunt, etc. Unde Dionysius: « Per hæc, inquit, edocetur, quod non debemus nimium importune ab alio dicitur postulare, nec eum qui bonæ est voluntatis immoderatè molestare, vel nimis acriter increpare, ne exasperetur, et totum neget quod petebatur, sicque viscera pietatis extrahantur ab eo, quæ nomine exprimus butyri, et vitam animæ (quæ est gratia Dei) amittat. Hinc Seneca loquitur: Nihil petas, quod negaturus es; nihil neques, quod petiturus es. Itaque: Furor fit patientia scriptus læsa. Et: Denique bonus animus læsus, gravius multo irascitur. »

Unde S. Gregorius in epist. ad Augustinum, Augustini Episcopum, ut habetur dist. IV, cap. fin., Ecclesiasticis præscribens, ut jejunium Quadragesimæ inchoent a Dominica Quinquagesimæ,

excipit laicos et seculares, qui illa Dominica, et diebus sequentibus diebus solent celebrare Baccanalia, ac vino et carne se ingurgitare: « Nec a tali consuetudine, inquit, averti possunt, et ideo cum venia suo ingenio relinquendi sunt, non forte peiores existant, si a tali consuetudine prohibeantur; ut enim ait Salomon: Qui multum emurgit, elicit sanguinem. » Hæc S. Gregorius.

Denique exempla hujus sententiæ sunt in Julio Casare; qui nimio fastu emungens senatum, nullique e senatoribus salutantibus assurgens; ac perpetuam dietatorum, Imperatoris nomen, cognomen patris patriæ, regiam potestatem, statum inter reges, suggestum in orchestra, imo sedem auream in curia, templa, aras, simulacra, pulvina, flaminem, etc., sibi arrogans, omnium iram et invidiam sibi contulit, quo factum est ut sexaginta senatoribus in ejus necem conjurantibus, in senatu 23 vulneribus confossus, velut tyrannus et patriæ oppressor maculatus sit, uti fuse narrat Suetonius in ejus Vita, cap. LXXVI et seq. Et in C. Caligula, qui cum in quoslibet sævitia, libidine, rapinis, extorsionibus, cædibus ad libertam grassaretur, monitus ab Antonia avia, ut

modestius ageret, tanquam parum esset non obedire: « Memento, ait, omnia mihi et in omnes libere; oderint, dum metuant. » Infensus turba sibi adversantem exclamavit: « Utinam populus Romanus unum cervicem haberet, » ut scilicet eam unico ictu amputaret. Cassio Clætre tribuno et familiari suo aridè, causam rogatus, dixit: « Rideo, ait, quia caput tuum in manu mea est, ut illud ad libitum tibi tellam; » quare ab eodem præventus, gladio percussus trucidatusque est. Et in Nerone, qui senatores proscritus, spolians, occidens, ab eisdem hostis patriæ judicatus, fugiens ne ab insequentibus comprehenderetur, ipse sibi pugione in pectus adacto necem consciscere coactus est. Ita Suetonius in *Cæio et Nerone*. Exempla quotidiana quilibet cernere et notare potest in provinciis, urbibus, congregationibus, quibus president homines imprudentes: superbi, inhumani, avari, rigidi et sævi, qui subditorum iras et seditiones sua asperitate in se provocant. Nota est historia Roboam, qui minans se tributis et oneribus emuncturum populum, decem tribus a se domoque Jeroboam in perpetuum avertit, ac regno Israël excidit, III *Reg.* xv.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon recenset monita sibi a matre data de cavendo vino et mulieribus, deque sectanda beneficentia et justitia. Inde, vers. 10, in matris gratiam et laudem, mulierem fortem et strenuam, ac in eam matrem matrisque dotes deponit et celebrat.

1. Verba Lamuelis regis. Visio, qua erudit eum mater sua. 2. Quid, dilecte mi, quid, dilecte uteri mei, quid, dilecte votorum meorum? 3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges. 4. Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est tibi regnat obrietas, et ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, et mutant causam filiorum pauperis. 5. Date siceram merentibus, et vinum his qui amaro sunt animo: 6. bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius. 7. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt: 8. aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem. 9. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de nitimis finibus pretium ejus. 10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de nitimis finibus pretium ejus. 11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit. 12. Reddit ei bonum, et non malum, omnibus diebus vite suæ. 13. Quæsitit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum. 14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum. 15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. 16. Consideravit agrum, et emit eam: de fructu manuum suarum plantavit vineam. 17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. 18. Gustavit, et vidit quia bona est negotiatio ejus: non extinguetur in nocte lucerna ejus. 19. Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fuscum. 20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem. 21. Non timebit domui suæ a frigoribus nivis: omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.

22. Stragulatam vestem fecit sibi: byssus et purpura indumentum ejus. 23. Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. 24. Sindonem fecit, et vendidit, et cingulum tradidit Chananaeo. 25. Fortitudo et decor indumentum ejus, et ridebit in die novissimo. 26. Os suum aperuit sapientiae, et lex clementiae in lingua ejus. 27. Consideravit semitas domus suae, et panem otiosa non comedit. 28. Surrexerunt filii ejus, et beatissimam praedicaerunt; vir ejus, et laudavit eam. 29. Multae filiae congregaverunt divitias: tu supergressa es universas. 30. Fallax gratia, et vana est pulebritudo; mulier timens Dominum, ipsa laudabitur. 31. Date ei de fructu manuum suarum: et laudent eam in portis operum ejus.

1. VERBA LAMUELI REGIS. — Sicut Salomon cap. preced., in hoc sapientiae quasi symposio, inducit Agurum loquentem elegantiae causa, et tamen in Agure ipse loquitur Salomon: sic hic inducit Lamuelem interloquentem, et tamen in Lamuele non alius loquitur quam Salomon. Sic Plato in suis dialogis inducit Protagoram, Socratem, Cratylum, et alios interloquentes, et tamen in iis non alius loquitur quam ipse Plato. Sic hodie multi scribunt libros et dialogos, in quibus inducunt loquentes Philotheum, Philofinum aliasque personas veras, vel fictas, ut ex earum significatio vel analogia libri argumentum eorum inducant, itaque suavis in animos legentium influant. Ego « verba Lamuelis, » id est Salomonis; ita omnes Hebraei, Graeci et Latini: nec enim ullus alius apud Hebraeos vel externos invenitur rex, qui dicitur sit Lamuel. Theodotus vertit, *verba Rebael*, quia *Rebael* subinde commutatur vel depravatur in litteram *resh*.

Quæres, cur Salomon vocatur *Lamuel*? Respondet: Variæ sunt analogie et causæ, ob variâ Lamuelis alyma.

Primo enim Baynus censet *Lamuel* idem esse quod *levo el*, id est *est Deus*; R. Salomon vero autumat *Lamuel* idem esse quod *leel*, id est *Dei vel Deo*: Salomon enim fuit Dei quasi peculium, imo filius, unde typus fuit Christi esse nascitur. Hinc de utroque dicitur a Deo: « Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, » II Reg. vii, 14. Rursum Salomon a puero Deo fuit electus, dicitur et consecratus; unde ab eo per Nathan vocatus est « *leddia*, id est amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus, » II Reg. xii, 25. Sic rex Melchisedech, Gen. xiv, vocatur sacerdos *leel elion*, id est: Dei Altissimi, scilicet consecratus Deo omnipotenti; et enim significat Deum qui potens est per essentialiam et omnipotentiam, ita ut ab eo omnis potestas, vis et robur hominum, Angelorum et creaturarum omnium, eorum radius a sole dimanet: sic ut hoc nomen omnis creatura altissime Deo obstricta sit ad eum amandum, colendum, gratias agendum, invocandum, omnibusque corporis et mentis viribus serviendum.

Secundo, Syrus *Lamuel* decurtans vertit *muel*, sicut Galli decurtantes nomen *Emmanuel* dicunt *Noel*: unde diem natalem Christi vocant *Noel*.

« Verba Muelis Regis Propheta, » ait Syrus. Jam *Muel* dicitur quasi *מלך מועד*, id est a Deo, scilicet electus, euectus et consecratus rex, regum omnium potentissimus, ditissimus, sapientissimus. « Verba Lamuelis » ergo, hoc est verba ejus, qui a Deo creatus sit rex. Ita R. Levi.

Tertio, « *Lamuel* » alii dicit censent *למוד* *lamud el*, id est doctus a Deo, ut littera *dalet* durior euphonie causa elidatur: Salomon enim sapientiam a Deo infusam accepit, quam hic depromit. Unde Septuaginta pro *דברי* *diro*, id est verba, legentes *דברי* *debarai*, id est verba mea, vertunt: Verba mea profecta sunt a Deo, quæ velut oraculum didici a matre mea. Ita Auctor *Catana Græcorum*.

Quarto, *Lamuel* vel *lamuel*, uti vocatur vers. 4, dicit potest quasi *למנו אל* *lemmo el*, id est cum *illa est Deus*: unde postea filius ejus Christus, qui ei in regno Israelis, id est Ecclesie fidelium, successit, dicitur est Emmanuel, id est nobiscum Deus, *Isaia viii*; ita Aben-Ezra. Sic Salomon cap. preced. vers. 1, vocatus est *Ithiel*, id est cum quo est Deus. Ita Beda, Lyranus et alii. Hinc Lamuelis nomen alludit ad id quod Nathan propheta dixit Davidi: « Quomodo fuit Dominus cum domino meo rege, sic sit cum Salomone, III Reg. i, 37; et ad illud Angeli ad Gedemone: « Dominus tecum, virorum fortissime, » *Judic. vi, 12*. Hoc enim, æque ac illo primo loco recensitum, valde est plausibile.

Quinto, alii *Lamuel* censent componi ex *למנו* *el* *q. d. Cui in matrem fuit Deus*; Salomon enim Deus amavit, instruxit, euexit, quasi mater.

Sexto, Jansenius censet *Lamuel* esse deflexum a *Salomon*, ac significare ipsi Deo, vel cum ipso Deo. Unde Aquila vertit, *verba Lamman*, id est Salomon. Omissa est enim prima littera S, et additum est nomen Dei *el*; et videri potest hoc nomen matrem ei tribuisse, postquam videret Deum esse cum eo: quoniam in verbis matris nomen hoc ponitur, ut quæ prius vocavit eum Salomonem, nunc omissis quibusdam et quibusdam additis, vocaverit eum *Lamuel*. Dicuntur autem verba subjuncta esse *verba Lamuelis*, cum mox dicat esse verba matris suæ, sive quod sint ab ipso descripta, sive quod ad ipsum pertinent, tanquam ad ipsius peculiariter a matre dicta.

Denique *Lamuel* alludit ad *Samuel*. Sicut enim *Samuel* dicitur esse quasi a matre Anna sterili postulatus et impetratus « a Deo, » I Reg. i, 20: « *Salomon* dicitur esse *Lamuel*, quasi datus a Deo Deoque dicitur. Rursum Salomonius *Lamuel* vertit, ita ipso Deo, quia Salomon fuit typus Christi, in quo « plenitudo divinitatis habitavit corporaliter, » *Coloss. ii, 9*. Hugo censet quod Salomon infans vel parvulus, a matre unica cum diligente ex deliciis amoris, delicto nomine vocatus sit *Lamuel*, uti pueri a matribus inflexo paulisper nomine proprio, alio vicino deliciose compellantur. Aben-Ezra censet nomen *Lamuel* a matre cum his monitis datum Salomoni post mortem patris Davidis, cum iam ipsam tota filii cura recumberet, ut eum formaret ad regnum: regendi enim dat præcepta, ac proinde Salomoni non parvulo, sed grandiori, et jam proximo regnatura a matre illa data videntur (1).

VISTO QUAE ERUDIVIT EUM MATER SUA. — Pro visio hebraice est *מסה* *massa*, id est *onus*; Aquila, *pondus*; Symmachus, *assumptio*; S. Ambrosius ad Virgines, *admonitio*; Chaldaeus, *propheta et correctio*, quæ eruditur eum mater sua.

Hebraei, quos sequitur Arboreus et Dionysius, tradunt hæc a Bethsabee matre Salomoni per correptionem dicta fuisse, eo quod ille prima die nuptiarum cum filia Pharaonis, quæ et templum dedicatum esse ait, cum largius genio vinique indulisset, totam noctem audiendis organiciæ æterisque musicis instrumentis insomni transgressisset: ex quo postredie, ad horam usque quartam diei somnum cepit, quo factum fuerit ut usque in horam diei quartam, præter morem rejecta et dilata fuerit oblatio sacrificii jugis, quod ex lege primo mane offerri debebat, eo quod ipse templi claves sub cervicali suppositis haberet. Unde amanter, sed acriter matrem corripuisse cum eum filium, dicendo: « Quid dilecte mi? » etc., *1. d. Quid tuis, o filii, voluptatibus adeo indulges, ut eis divina officia postponas? Verum hæc fabellam redolent, et Judeorum somnia videntur.*

Quæres, cur hæc Bethsabee matris Salomonis instructio et admonitio ad filium vocetur « visio, » id est propheta. Respondet: Varii variis dant causas: Prima est, quod vera et certa, æque ac gravis et pia sit instar prophetiæ, ut sit cathæchris illa Valabius. *Secunda*, quod Bethsabee videns Salomonis complexionem, indolem et mores in gulam et veneram proclives, conjectaret id quod

(1) Verba Lamuelis regis, quæ ei dicta sunt, statum quod dicitur eum mater sua. Non male Schullens Lamuelis nomen convenire existimat cum alio nomine Jeddiah Salomoni a Nathane imposto, II Sam. xii, 25: quemadmodum enim id nomen dicitur Jeroe notatitia Lamuel penultima Dei significare, Aditi Geiorus, et alii. *Lamuel* et *Shelomoh* unum tanquam esse nomen, illaque priorem formam quasi diminutivum huic posterioris esse arbitrat, quæ Bethsabee in appellando tenello adhuc filio usa fuerit. Solent hodiecum matres infanquam nomen amoris leporisque gratia varia ratione inflectere.

eventit, scilicet Salomonem fore mulierosum, violentum et voluptuarium, ideoque hæc ejus vitia, cujus jam iudicia cerebat, castiget. Conjectores enim vocantur divini, et conjectare subinde vocamus divinam vel prophetare: quia conjector idem facti quod Propheta, nimirum attingit et prædicit id quod verum est, licet Propheta illi faciat ex revelatione divina, conjector ex sagacitate et iudiciis naturalibus. *Tertia*, quod Bethsabee hæc accepit a Nathan, qui vero erat Propheta: Nathan enim hæc videtur suggestisse matri, ut iis imbueret Salomonem. Ita Cajetanus. *Quarta*, quod matres et patres filii sint quasi Diviarii, et, ut ait Plato, lib. XII *De Legibus*, « Dei simulacra, » imo dii quidam terrestres; quare eorum morala et consilia ea reverentia et observantia a filiis excipienda sunt, quasi essent Dei oracula, ut vertit Septuaginta. Itaque ea se hæc a matre excessisse testatur hic Salomon. Ita Baynus.

Quinta, propria et genuina, est quod Bethsabee hæc dicitur Salomoni ex instinctu Spiritus Sancti: illo enim afflata velut prophetissa hæc dixit et docuit Salomonem. Id patet ex eo quod hæc ejus monita sint pars *Proverbi*, id est Sacre Scripturæ, ideoque fide divina credenda quasi verba Dei et Spiritus Sancti, idque non tantum quatenus referuntur a Salomone, sed etiam quatenus dicta sunt a matre. Salomon enim verba non sua, sed matris refert in suum hunc sacrum et Canonicum *Proverbi* librum, eaque vocat *visionem*, id est doctrinam per revelationem a Deo acceptam, puta oraculum Dei. Movit enim Spiritus Sanctus mentem et os Bethsabee ad hoc eloquendum, quia providebat Salomonis in mulieres et vina pro lapsium, ideoque cum præmonitione præcavere volebat. Sic omnes scriptores hagiographi vocantur Prophetae, et quelibet S. Scriptura, etiam historialis et ethica, a S. Petro, *1. Pet. II, cap. 1, 20* vocatur « prophetia, » id est revelatio rei arcanae, sive oraculum Dei. Nam, ut ait Philo, lib. *De Præm. et penit.*: « Propheta est interpres Dei dicitur oracula. » Addunt Baynus, Jansenius, Pineda et alii Bethsabee vere proprieque fuisse prophetissam, ac ex revelatione Dei previdisse Salomonis ruinam, ideoque tam sollicitæ de ea hie filium præmonere. Vide Piarum, lib. *I De Reb. Salomonis*, esp. iv, num. 8 et seq., ubi docet Bethsabee post adulterium cum Davide penituisse, fuisseque feminam probam et Deum timentem, ideoque vocari ancillam Dei: « Deus, inquit Salomon Saupient. ix, 3, patrum meorum, quoniam servus tuus ego, et filius ancille tue. » Porro Bethsabee hic monet Salomonem de quatuor rebus ipsi maxime necessariis: primo, ut caveat a mulieribus; secundo, ut caveat a vino tam ipse, quam omnes proceres; tertio, ut in afflictis sit clemens et liberalis; quarto, ut iustitiam præsertim pauperum tueatur.

Mysti, Beda per matrem accipit Dei gratiam

quae interius hanc sapientiam docuit Salomonem, ut et ipse eandem alios doceret. Auctor *Catena Graecor.* per matrem accipit sapientiam, quasi ipsa Salomonem cum filium hic instrueret.

2. Quid, dilecte mi? Quid, dilecte uteri mei? Quid, dilecte votorum meorum? — Hebraice, quid, fili mi? quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum? Chaldaev., quale va, fili mi, va, fili uteri mei, va, fili votorum meorum? q. d. Magnam va, id est magnus dolor, magna pernicies tum praesens, tum aeterna tibi, o fili, imminet, si sequaris vina et mulieres, in quas te proclivem video. Septuaginta, quid, fili, servo? is. quid? dictiones Dei? primogenite, tibi deo, fili: quid, fili mei ventris? quid, fili meorum orationum? Syrus, va, fili mi. Te quid te repellit ad pathos, ut mater vehementiam amoris sui filio indicet, ac haec documenta vehementer ei commendat et inculcet. Supplementum est hic verbum aliquid: hoc enim desideratur, quod variis variis supplet. Sunt ex Hebraeis, inter quos est B. Levi, qui putant hanc fuisse matris responsum, quae, rogata a filio post mortem patris ut aliquid ab eo peteret, respondit: Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, non quem educavi, ut filia Pharaonis educavit Moysen, sed quem peperit; quid petam nisi ut ne des mulieribus fortitudinem tuam? Alii tum tandem putant matrem sui verbis usam erga filium, cum videret eum multas accipere uxores, praesertim alienigenas; sed cum hanc admonitionem et correptionem matris tanquam prophetiam proponat nobis, melius intelligimus etiamnum puerum hinc verbis fuisse instructam Salomonem a matre, tanquam divinitate qualis futurus esset, quod ad amorem mulierum spectat. « Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei? » Supplementum est aliquid. Quid, fili mi, cogitas, vel quem animum habes in me qua portavi in utero, qua pro te vota feci? Alii sic: « Quid, fili mi? quid, fili uteri mei? » supple facis, qui multiplicas tibi uxores, et tantopere deditus es amoribus mulierum? Alii sic: « Quid, fili mi, » supple petam abs te? Quid, inquam, petam, quae gestavi te in utero meo, quod te nutriterim et educaverim? Mihi magis arridet, ut ad ea quae sequuntur referantur haec interrogatio, ut sit sensus: Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, potissimum te admoneam pro maximo quo te prosequor amore; quid a te petam vel exigam ut facias? utique non aliud, quam id quod subiungo: « Ne dederis mulieribus substantiam tuam, » etc.

Unde Auctor *Catena Graecor.* juxta Septuaginta sic clare vertit, quid, fili, quid tandem custodies, nisi sermones Dei? quid, fili primogenite (te enim compello), quid fili uteri mei? quid, fili votorum meorum, aliud te moneam quam ne mulieribus dederis divitias tuas?

Quid, dilecte mi? — Pro dilecte hebraice est בריב, quod primo, Septuaginta vertunt, fili; bar enim chaldaice significat filium. Secundo, bar

(unde veri) hebraice derivatur ברר barar, id est mundus, purus, lectus, dilectus tui; unde vertunt, quid, mundo, pure, electe, dilecte mi? q. d. Tu, Salomon, adhuc innocens es, purus et mundus: quid ergo commendabo tibi aliquid, quam ut talis per sobrietatem et castitatem permanes? Cave igitur ne te cum mulieribus contumines, ut puritatem et innocentiam periream desperas, eamque cum libidine et scortatione commutes. Rorsum tu es dilectus et electus a Deo in regem Israelis; vide ergo ut eum diligas amore spirituali, et caveas ab amore contrario, quod carnali mulierum. Septuaginta vertunt, quid, fili mi primogenite? Fuit enim Salomon primogenitus Davidis ex Bethsabee, quae plures alios post Salomonem filios Davidi peperit, uti ostendit noster Pineda, lib. I *De Rebus Salom.* cap. vii. Rorsum primogenite, id est specie, pulchritudine, prudentia et ceteris omnibus ornate, et secundum mea vota ad tantam eminentiam evectae, ideoque praeceteris dilecte. Ita Auctor *Catena Graecor.*

Quid, dilecte uteri mei? — Solent matres ut delicias amoris filii ostendant, iisque ipsis urgent ad sibi obtemperandum, reficere dolores, fastidia, metus et pericula, quae pro ipsi per novem menses sustinuerunt, cum eos utero gestarunt. Ita mater Machabeorum: « Fili, inquit, miserrime mihi, quae te in utero novem mensibus portavi, et haec triennio dedi, et alui, et in statum istam perduxi, II *Machab.* vii, 27. Rursus noster Pineda, lib. I *De Rebus Salomonis*, e. p. vi, censet per verbum, non tantum conceptum et partum, sed et lactationem notari, q. d. Ego te utero meo concepti et genui; ego quoque in sinu meo quasi ad pectus et uterum continue te gestavi, lactavi, fovii, nec te alius lactandum dedi, ut faciant nonnullae nobiles et delicate matres; sed ipsa e meis visceribus, meo sanguine, puta meo lacte te alui, ut totus quantus quantus es, meus sis in solidum, nullamque substantiam, carnem et sanguinem nisi meam possideas: quare par est ut pariter haec mea monita tua facias. tuncque menti penitus inscribas.

Quid, dilecte votorum meorum? — Vota hic primo, accipi possunt desideria, q. d. O fili exoptatissime, quem omnibus votis et desideris concupivi, cujus bonum totis animae medullis opto et desidero? Ita Valabius et Jansenius. Secundo, Baynus et Cajetanus, q. d. O fili tot votis et desideris exopte tot suspiriis et lacrymis a Deo postulate, ut sis mihi desideriorum meorum filius quam uteri mei, utpote quem animo magis quam corpore enixa sum! Audi ergo haec mea, quae adeo de tua salute sollicita sum, extrema monita et vota. Tertio, Beda legit: « Quid, electe votorum meorum? » q. d. O fili electe et evectae jam ad regnum, quod ego omnibus votis tibi desideravi et procuravi! Quarto, « votorum, » scilicet pro quo multas preces et vota Deo nuncupavi, ut juxta promissa Dei feliciter nascereris, feliciter

adulesceris, felicissime regnare. Ante nativitatem enim Deus promissit Davidi ex Bethsabee filium, cui nomen futurum erat Salomon, eique regnum, opes, gloriam omniaque bona destinaret, ut patet II *Reg.* vii; Bethsabee ergo orabat et vota nuncupabat, ut Deus sua haec de Salomone promissa exhiberet et completeret. Quinto, nonnulli censent Bethsabee fuisse sterilem, ideoque per preces et vota obtinuisse a Deo per miraculum fecunditatem et nativitatem Salomonis. Ita Rupertus in cap. II *Matth.*: « Septem matres, ait, fuisse steriles Sacra Scriptura memorat, Saram et Rebeccam, Rachel et eam quae peperit Samson, Annam matrem Samuelis, Bethsabee quae fuit mater Salomonis, et Elisabeth quae peperit praecursorem Domini; qui ex istis nati fuerunt, magni fuerunt, et in plerisque (ut jam dictum est) admirabiles quasdam similitudines Domini praetulerunt de virginitate nascitur, quae naturaliter sterilis est et non parit, videlicet Isaac et Jacob, Joseph et Samson, Samuel, Salomon et Joannes. » Verum id recte refutat noster Pineda loco citato cap. vii. Nam ex Scriptura liquet Bethsabee illico ex adulterio Davidis concepisse prolem: ergo naturaliter erat fecunda; nam qui ex istis nati fuerunt, magni fuerunt, et in ipso adulterio fecunditatem per miraculum concessisse? Sic enim visus fuisset Deus adulterium probare, illicque cooperari: quod ergo dicitur ipsa « sanctificata ab immunditia, » intellige quod purificata fuerit a sorcibus menstrui, a quibus lego veteri et Evangelica purificantur puerepere. Scato, idem Pineda, quem sequitur Salazar, censet Bethsabee cum videret prolem, quam ex adulterio Davidis conceperat, illico morte a Deo percussam, fuisse percussam, ac metuisse vehementer ne pari modo secundus filius, puta Salomon simili nece feriretur, ideoque pro ejus vita sollicitam preces et vota nuncupasse: qua de causa, inquit, illum filium votorum suorum appellat, id est, quem non solum ex utero editum pepererat, sed in dies etiam votis ac precibus quodam modo reparaverat. Hoc spectat lectio Septuaginta qui habent, quid, fili meorum orationum? Itaque Salomon orationum filius dicitur, sive quia precibus illum mater a Deo obtinuit, sive etiam quia editum jam in lucem mater precibus a praecoci morte vindicavit, sive etiam quia regnum, sapientiam et probos mores eidem mater precibus suis exoravit. Quapropter affirmare licet orationem una cum Bethsabee Salomonis matrem fuisse, aut etiam commatrem. sic enim in homil. De Anna et Samuele S. Chrysostomus assertit orationem in procreando, alendo et educando Samuele Annae commatrem exstitisse.

3. NE DEDERIS MULIERIBUS SUBSTANTIAM TUAM, ET DIVITIAS TUAS AD DELENDOS REGES. — Hebraice, ne dederis mulieribus robur tuum, et vias tuas ad delendos reges; Chaldaevs, ne dederis mulieribus fortitudinem tuam, et vias tuas filiabus regum; Septuaginta Vaticani, ne dederis mulieribus substantiam

tuam, et mentem tuam, et vitam in seram constanti mutationem; Complutensis et Regia aequae ac Theodotion, ne dederis, id est in penitentiam. Pro substantiam hebraice est חיל חילעה, id est robur tuum, vel virtutem tuam; Aquila, Symmachus, et Theodotion, pecunias tuas; in his enim robur suum constituit divites; Septuaginta, opes tuas.

Igitur primo, per substantiam accipias opes, q. d. Ne opes tuas, o Salomon, profundas in mulieres; meretricem enim est abyssus et vorago, quae opes quantumvis magnas et pagias vorat et sorbet.

Secundo, « ne dederis substantiam, » id est robur, carnem et sanguinem tuum mulieribus: libido enim et fornicatio exhaurit corporis vigorem, spiritus et sanguinem, illudque emaciat et consumit, imo hae venerae multisque morbis inficit et conficit, ut dixi cap. v, vers. 9 et sequentibus.

Sensus ergo est, q. d. Noli, o fili mi, mulierum potentum contagio inlegrissimas regis vires, atque amplissimas regni tui opes delere et extinguere. Vera fuit vires Bethsabee; vero enim praesagio divinatit Salomonis per mulierem lapsum et exitium. Porro pro divitiis Hebraea et Chaldaea habent, vias tuas ad delendos reges. Primo et genuine, q. d. Ne inas illas vias, hoc est, ne capessas illas actiones, quibus enervari, deleri et perdit solent reges; actiones haec sunt fornicationes, comestiones, ebrietates, profusiones opum aequae ac virium in meretrices et mulieres. Haec enim regibus adiunt robur mentis et corporis, iudicium, prudentiam, sanitatem, aequae ac aerarium exhauriant, ut sumptus ad rempublicam tuendam necessarios non habeant, fiantque inopes, ignavi, viles, imbelles et contemptibiles, quae orta est pernicies regum et regnorum, dum reges voluptatibus dediti regnum negligunt, regnique opes in suas delicias et luxurias absumunt. Unde Chaldaevs vertit, ne des vias tuas filiabus regum, ut copuleris amore carnali filiabus principum, praesertim regum vicinorum Chanaanorum, quod lege a Deo velatum est, uti reipsa immemor hujus moniti materni, eis copulatus est Salomon cum gravi sua culpa aequae ac poena, III *Reg.* xi, 4.

Syrus, ne des vias tuas ebriis regum. Ergo velat gulam et libidinem, quibus se dederat solent reges, qui opibus regis ad luxum et licentiam carnis abutuntur. Hoc enim hemi-tichium pendet a priori: « Ne dederis mulieribus substantiam tuam, » illudque inculcat et exaggerat ostendendo ejus effectus et dama, scilicet quod mulieres perdunt regum opes, famam, dignitatem, robur et vitam. Ita Hebraei, Beda, Jansenius, Baynus et alii. Exempla sunt in Davide, Samsone, Sardanapalo, Hercule et ipso Salomone: hisce enim mulieres ademerunt sapientiam, sanctitatem, robur, vigorem omneque decus: imo eos efferrunt, hostibus quae prodidit et perdidit.

Secundo, alii, q. d. Noli, o Salomon, vias opes vires profundere in mulieres, ne hoc tuo ex

plo delectas et perdas reges, regumque ac tuos imprimis, proceres et consiliarios, ut illi pariter sua meretricis profundant. Potens enim est regis exemplum: illud enim subdit et proceres intueri et imitari solent.

Tertio, alii censent hic diversum a precedenti, novumque esse monitum de colenda pace cum vicinis, q. d. Noli, o Lamuel, bellum movere vicinis regibus, ut eos evertas, et regna eorum in te transcribas: hoc enim superbum et injustum est; sed potius stude paci et amicitia, ut quiete et iustine regnes, sisque uti nomina, ita reipsa Salomon, id est pacificus. Hoc enim sapiens pacis consilium dedit Bethsabee Salomoni, ne in belli molestias et damna tam se, quam reges gentesque vicinas coniceret. Idque secutus Salomon regnum effect pacificum, opulentum et fortunatum (1).

Porro Septuaginta vertunt, *ne dederis mentem tuam et vitam in seram consilii mutationem*, vel, ut habet Auctor *Catena Græc.*, *ne mentem vitamque tuam et studio manipes. cuius postea te panituit*, quod fiet, si opes viresque tuas in mulieres prodigas, ut præcessit. Qua ratione hæc versio consentiat cum Hebræo, non satis liquet. Aliqui sic adaptant: Septuaginta, inquit, ex Hebræo verterunt, *ad delendum reges*, id est ad deletionem et obliationem regum, q. d. Ne vias illas et vivendi rationes inæ, que cogunt reges stylium vertere, id est sententias et consilia mutare, ut sit metaphora ab his, qui quod semel in tabulis exarant, converso stylo detergere et delere coguntur. alii censent Septuaginta more suo Hebræa non verbotenus, sed quoad sensum paraphrasticè reddidisse: alibi enim non raro magis paraphrasticen quam interpretem agunt. Verior ratio est, quod Septuaginta per *למלך melachin*, id est reges, intellexerunt *consilium*, q. d. *ad delendum consilium*, hoc est, ad seram consilii mutationem. Unde mox subdunt: *Cum consilio omnia fac*; de quo mox plura.

4. NOLI REGIBUS, O LAMUEL, NOLI REGIBUS DARE VINUM: QUIA NULLUM SECRETUM EST, UBI REGNAT EBRIETAS. — Hebræice, *non regum, o Lamuel, non regum bibere vinum, et gubernatorum non est sicera*; Chaldaeus, *observa te a regibus, o Lamuel, observa te a regibus qui bibunt vinum, et a potentibus qui bibunt sicera*; Septuaginta paulo aliter, *cum consilio omnia fac, cum consilio vinum pota; potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant*; S. Hieronymus in cap. v. *Isaie* sic reddidit verba Septuaginta, *potentes vero, si iracundi sint, vinum non bibant* (2).

(1) Ita multi, in his Wineris. Maurer tamen, ob paralyticum, et *claus tuas ne des ad perdendum reges*, id est, *studia tua et insidiosa ne confidas in illi quod exilio est regibus, mulierum inmodicum amorem*: conf. v. 9; vi. 28. *Melachoth pro tehamechoth*, infra. *kipiti* nominis assepta. *Melachia* chaldaica plurali terminatione instruitur. Gesenius *mechoth* habet plur. femin. nominis partisialis *macheh*, vel legit *machoth*, vertitque, *ne dedas te corruptis regum, pellicibus*.

(2) Membrum posterius in hebræo, et principibus ad

Pro *nullum secretum* hebræice est *למלך* *melachin*, id est, *principibus ne des sicera*. Hebræum enim *מלך* valet *מלך* *melach*, id est *non, ait Aben-Ezra* et cæteri. Videtur Noster in Hebræo legisse *למלך* *melachin* *velo rozenim*, id est, *quia non secretarii, scilicet sunt, ubi est ebrietas*; unde vertit, *quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas*. *Rozenim* enim secretarios et secretorum scrutatores significat, ut patet *Isaie xl, 21*. Ita Iansenius.

Quæres, cur Septuaginta pro: *Noli regibus dare vinum, vertant, cum consilio omnia fac*; Hebræum enim *melachim* significat *reges, non consilium*. Respondeo: Hebræum *melachim*, id est *reges*, significat quoque *consilium*, et *מלך melach*, id est *regnare*, significat quoque *consulere*, eo quod vere regnare sit *consulere reipublice, sive cum consilio et prudentia reipublicam gubernare*. Unde rex idem est qui consulor et prudens gubernator, uti multis ostendi *Daniel iv, 24*, juxta illud S. Basilii apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. 1: *Proprium est regis iis quibus præsit prospicere*. Regnum est legitima præfectura. » Idque plane hic et *Eccl. iv, 12*, significant Septuaginta dum pro *melachim*, id est *reges, vertunt consilium*; quare pro *מלך* *melach*, id est *non, legerunt מלך* *melach*, id est *ad, cum*. Unde apposite vertunt, *cum consilio omnia fac, et cum consilio vinum bibere*, puta *sobrie, parce et moderate*, quantum sanitas mentis et corporis requirit, q. d. Cave, o fili mi, Salomon rex, a mulieribus æque ac a violentia, quia utraque auferunt consilium maturamque deliberationem et prudentiam quam in rega ad sapienter regendum requiritur vel maxime, juxta illud *Osee iv, 11*: *Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor*, » uti pluribus ibidem ostendi. Atque hæc de causa in regibus majora sunt peccata et culpe quam in plebeis, quia scilicet impediunt sanum consilium, quod summe regibus ad recte regendum est necessarium, uti docet D. Thomas, II II, *Quæst. CMLIX*, art. 4 in corp. Unde Auctor *Catena Græc.* sic Septuaginta explicat, q. d. *Vino potius et crapule tute imperes, quam imperium illorum subeas*; nam si isthuc feceris, ab honesto quod natura vel ratio dicitur, non facile excedes. Occuparis autem circa veram vitis vinum, hoc est circa divinarum Scripturarum interpretationem, remque natura constantium considerationem, magnoque iudicio et mentis deliberatione in ea incumbas.

Hinc patet sensus Vulgate versionis: *« Noli regibus, o Lamuel, dare vinum; »* que verba prima fronte videntur non Salomoni interdiciere vinum, sed jubere ut Salomon aliis regibus vinum interdiceret. Verum hic sensus parergus est, imo absurdus. In Judæa enim unus duntaxat rex erat Salomon: apud gentes vicinos, plures quidem erant

quid temetum? Alii, et ne sit, vel absit a principibus, ut dicant: Ubi est temetum? Maurer, absit a principibus bibere, potatio vini sit a principibus, aut temetum.

reges, sed his vino interdiciere nequibat Salomon. Hinc nonnulli censent matrem hic suggerere Salomoni, ne regibus, id est præfectis, iudicibus et consiliariis suis permittat vinum, ut sobrii sanadent consilia, eaque servent secreta, ac reipublicam sapienter administrant.

Verum, cum mater hic instruat Salomonem, cæteraque monita ad ipsummet dirigat, hoc quoque ad ipsum dirigere non est dubium. Sensus ergo est, q. d. Noli regibus, id est tibi ipsi, o fili mi Salomon, qui es rex, tuisque regis consiliariis (qui *melachim* quoque, id est *reges*, vocantur; regnare enim est consulere reipublice ut paulo ante dixi) dare vinum, vinolenti vel ebrii: nam vinum moderate sumptum acuit ingenium, consilium et sapientiam ad recte gubernandum. Est euphemismus: festive enim et decore, honoris causa Salomoni loquitur mater non in secunda, sed in tertia persona more veterum Hebræorum, quem hodie præ cæteris nationibus Germani sequuntur, qui, dum viris honoratis loquuntur, non dicunt in secunda persona: Domine, facito hoc vel illud; sed in tertia: Dominus faciat hoc vel istud. Odiosum enim et rusticum est tuizare, et dicere: Tu, o rex vel princeps, abstine vino.

Hinc esse sensum liquet ex Hebræo, ex quo sic passim vertunt: *« Non est regum, o Lamuel, non est regum vinum, »* hoc est, non est tuum, o Salomon, qui es rex, *« indulgere vino, sed vacare sapientia et sapientie israelis gubernationi*. Unde et quod Noster subdit in plurali: *« Ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, »* Hebræa efferunt in singulari: *« Ne forte bibat, et obliviscatur statuti, »* id est, ne forte bibas tu, o rex fili mi Salomon, et obliviscaris statuti, scilicet præcepti, et juris divini vel humani. Hic Chaldaeus clare vertit: *Ne forte bibas, et pervertas nationem*.

Noster Vilalpando in *Ezech.* cap. xxvii, vers. 15, pag. 19, lit. D. putat *סכר sechar*, id est sicera inebrians, et ipsa ebrietas, alludere ad *סכר* *escor*, id est donum, pretium, munus, quasi hic veteri principibus et iudicibus, ne accipiant munera, quia munera eos inebriant instar vini, ut juris obliviscantur illudque pervertant; vinum ergo hic accipi pro munere instar vini dementante, per catachresin. Verum ex antecedenti et sequenti liquet hæc omnia spectare ad violentiam, non ad acceptionem munereum.

NOLI REGIBUS, O LAMUEL, NOLI REGIBUS DARE VINUM. — Iterat *regibus* ad pondus et emphasisim, q. d. Omnino omnibusque modis reges accendi sunt a violentia, tum quia plane dedecerosum et probrosum est, si rex, cuius est regere regum, sit ebrius et regatur a vino, tum quia regum est omnia cum ratione, iudicio et consilio acere, ut vertunt Septuaginta. Sobrii ergo sint oportet, non ebrii et rationis consilii que impotes. Idem a Salomone didicisti Plato, qui, lib. III De

Republ.: *« Ab ebrietate itaque, ait, omnibus diximus abstinendum; sed tamen cum alii, tum maxime custodi non conceditur, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat. Nempe ridiculum esset custodie indigere custodem. »* Custodem vocat principem, quia principis est instar custodis vigilare, et ab hostibus cæterisque malis custodire subditos. Et Solon, qui Atheniensibus hæc tulit legem: *« Princeps, si deprehendatur ebrius, morte mulctetur. »* Item Alexander ab Alexandro, lib. III, cap. xi, *« dicit apud Indos lege similiter cautum ut concubina, vel alia quælibet mulier, regem temulentum occidens, hoc donaret munere, ut successoribus puberet. Exemplum est in Alexandro Magno, qui ex temulenta Clitum sibi charissimum et fidissimum occidit; de quo S. Augustinus, *Euhort. ad sacras virgines*: « Innumerares quidem, ait, jugum dominationis diu recusantes, violentia in alienum redegit arbitrium: Alexander omnium victor a vino victus est. »*

O LAMUEL. — Tacite hic Bethsabee aliam dat causam, cur Salomon cæterique reges abstinere debeant a potatione, quod scilicet sint *Lamuelis*, id est vicarii Dei in terris, cum quibus et in quibus est, imperare et gubernat Deus. Deus autem plane exors carnis, utpote purus spiritus, horret vinolentos et ebrios. Ebrietas enim facit iracundos et furiosos instar demonum. Unde S. Augustinus, serm. 24, cum vocat *« demonem blandum; »* S. Chrysostomus, hom. 1 ad *Popul.*: *« Ebrius, ait, demon est voluntarius. »* Rursus S. Basilii, homil. 16 *De ingluvie et ebrietate*: *« Ebrietas, ait, non suscipit Dominum, Spiritum Sanctum depellit; nam ut fumus fugat apes, sic crapula fugat dona Spiritus Sancti. »*

QUIA NULLUM SECRETUM EST UBI REGNAT EBRIETAS. — Hæc est prima ratio expressa, ob quam Bethsabee Salomoni et regibus interdicit vinum, quod scilicet violentia delegat arcana eorum consilia, quo fit ut tumultus, seditiones et bella concitentur. *« Quod enim latet in mente sobrii, hoc natat in ore ebrii. »* Quocirca ad hunc Salomonis locum alludens S. Augustinus, hom. ad *sacras virgines*: *« Ebrius, ait, vultu dejecto supinus accumbit, et nullo alio cogente præter vinum cordis sui arcana patefacit, et amicorum commissa secreta in medium producit. »* Pondera illud: *« Nullo alio cogente præter vinum, »* q. d. Vinum ad proditorem secreti ebrium non tam agit, quam cogit.

Nimirum *« speculum formæ est æs, animi autem vinum, »* ait *Æschines* apud Maximam, serm. 30. Hæc de causa nonnulli principes solent inebriare eos suos suspectos habent, ut ab ebriis expiscentur et extorqueant arcana eorum consilia. Nam, ut ait Plato in *Symposio*: *« Vinum et cum pueritia, et sine pueritia veridicum est. »* Hinc illud Pœtes: *« Et vino tortus et ira, potique et irati arcana*

sibi commissa interdum emittant. Ita, *ode* 21, lib. III, Horatius canit :

Ua bene tormentum ingenio admoveo
Veterrimæ duro; tu sapientium
Cares, et arcantio jocosio
Consilium regis Lyao.

Recte vero Plato, lib. I *De Legibus*, nullum ait esse tormentum minus sumptuosum, minusque noxium ac periculosum quam vinum, ad explorandos hominum affectus et mores. Apposite rursum Horatius ad *Pisones* :

Dicuntur reges anguis urgere calulis,
Et torquere mero, quem perspexisse laborant.

Unde *ὄψις δόνητος*, id est *crudelis Bacchus*, Græcis dicebatur, non tam quia olim vivi homines ei sacrificarentur, quam quod excruciet qui sese illi dicantur, id est ebrios. Et *δόνητος*, dictus quasi *τὸ δῖα*, hoc est *τὸν βίβωτος*, id est, *mentem feriens*, pungens, lancinans, vulnerans. Anacharsis in *Convivio* apud Platonem ita dormiens decubuit, ut quæ procreacionis causa natura corpori afflaxit sinistra manu, os vero dextra comprimeret, quod bene potî hominis linguam valentiore freno existimaret indigere. Quocirca veteres picam Bæcho sacram fecerunt dicanturque, teste Natali Comile, lib. I *Mythol.* cap. XI. Pica enim est garulla, et quidquid audierit refert. Idem facit ebrius, unde Horatius :

Arcanum demens delegit ebrietas.

Nam : « In vino veritas. »

Sapienter Seneca, *epist.* 84 : « Quemadmodum, ait, musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris eiecit : sic vino exesstante, quidquid in imo jacet abditum, effertur et prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum vino redundante, ita ne secretum quidem ; quod summ alienumque est, puriter effundunt. » Eregie Ambrusius hanc eandem vini vim contemplans dixit, lib. *De Vita et Jejun.* cap. xvii : « Plurique vino utuntur ut equuleo, et quibus tormenta non efficiant vocem proditiōnis, eos tentant bibendo, ut patrie statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Quis inter cyathos textit quod latere cupiebat? » Cujus rei si exempla queramus, notum illud M. Grassi. Is enim, ut Dio, lib. LI, bellum contra Dacos et Bastarnas exercens, admisit eorum legatos, et convivio satis lauto excepit : qui vino pleni sua omnia consilia denudarent. Sic etiam Bonosus imperator Barbarorum legatos propinato vino ebrios reddebat, extorquebatque quæcumque vellet, ut ait Flavius Vopiscus. Ebrii enim nullum secretum tegere norunt; imo, et qui retegunt, ebrii sunt censendi : atrii enim est et insipientis secretum suum aperire, sed maxime extraneo.

Alibi rationem cur reges abstinere debeant

vino, dant Septuaginta dum vertunt, *potentes secundi sunt, vinum autem non bibant*. Vinum enim accendit iram et bilem, et iracundus agit in Ierorem. Unde Plato, lib. VIII *De Republ.* : « Ebrius vir, ait, tyrannicum gerit animum : quin etiam fur- osus et extra se positus, non solum hominibus, sed et diis imperare contendit, speratque se id consecuturum. » Ac causam subjicit, quod ebrietas acuit animos et iras, quæ pariunt tyrannidem et furorem. Vere Eratosthenes apud Stobæum, serm. 18 *De incontinentia* : « Vinum, ait, igni æqualem habet vim ut hominem subierit, quem conturbat ut Libycum mare Aquilo vel Auster, itaque prodit latentia in mentis recessu, animique universum concutit. » Tullius Cimber vinolentus erit, ideoque iracundus, et jugi domini que impatiens; quare in Juli Cæsaris eadem cum sociis conjuravit, dicens : « Ego quemquam feram, qui vinum ferre non possum? » uti refert Seneca, *epist.* 84.

5. ET NE FORTE BIBANT, ET OBLIVISCANTUR JUDICIORUM, ET TUTENT (COMMENTUM) CAUSAM FILIORUM PAUPERIS. — Hebraice, *ne forte bibat, et obliviscatur statuti* (juris et justitiæ) *et movet judicium filiorum afflictionis*. Loquitur mater Salomoni in plurali, et in tertia persona honoris causa, ut dixi, *q. d.* Ne forte tu, cum tuis consiliis bibens vinum, fias temulentus, et per temulentiam obliviscaris juris et justitiæ, itaque mutes et transvertas causas pauperum. Unde clare Chaldeus vertit, *ne forte bibas, et pervertas rationem tuam, et mutes judicia omnium filiorum pauperis*; Septuaginta, *ne obliviscantur sapientiæ, et recte judicare non possint imberilles*; vel, ut Auctor *Catechæ Græcorum*, *ne firmos ac debiles conterant*; Syrus, *a regibus cave, vel, ne bibas et obliviscaris investigationis, et obliviscaris iudicii filiorum pauperis*.

Causa physica est, quod ebrietas mentem sopit, imo mergit et sepelit in vino, ut homo jam sit rationis impositus, nec tam homo, quam brutum: quare sapientiæ, juris, justitiæ, causarum rerumque omnium eum capit oblitio. Fumis enim vini turbatum habet cerebrum, qui species phantasiæ olubiliant, confundunt et commiscunt, ut pro veris falsa imaginetur, et videre sibi videntur. Causa ethica est, quod ebrietas faciat hominem levem, petulantem, iræ et amoris obnoxium, ut sopita jam ratione in gratiam amici compotioris, multa promittat et faciat quæ juri et honestati adversantur.

Quocirca S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. xli : « Illis, ait, qui in ebrietate et luxuria vivunt, dies in caliginem nocturnam vertitur, non quidem extincto sole, sed mente ipsorum per ebrietatem obfusca. Ebrietas est rectæ rationis alienatio, et delirium, et secundum animam sanitatis perditio. Vinum immodice potam luxuriæ fomes est, voluptatum suppeditatio, lues juventutis, animæ venenatio, rationis extinctio, virtutis alienatio. » Ibidem

Clemens : « Omnis vinosus, ait, inferior est ira, et mente vacuus. » Ibidem S. Basilus : « Vinum a Deo, ait, datum temperantibus donum ad consolationem infirmitatis, lascivientibus nunc factum est instrumentum luxuriæ. Ignis ille qui carni ex vino inasecitur, fomes fit ignitorum jaculorum inimici : rationem enim et mentem vinum demergit; affectus autem et voluptates, ut oleum flammam, accendit. » Et mox : « Ebrietas demon est sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, inopugnatio virtutis; hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, justitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua repugnat igni, sic immoderatio vini sobriam mentem extinguit. Ebriorum graves sunt somni, profundi, et suffocant, imo revera morti vicini; vigilia vero ipsorum, minus etiam quam somni, sensuum habent; vita enim eis insomnium est, qui cum tunicam non habeant, neque quod in crastinum comedant, regnant tamen, et exercitiis imperant in ipsa ebrietate, et urbes ædificant, et pecunias distribuunt. » Idem, homil. *De Jejunio* : « Ebrietas, inquit, ut somnum affert mortis germanum, ita vigiliam habet obliviosam somnis assimilem. »

Quocirca Deus sacerdotibus, dum sacris funguntur, vino sub pena mortis interdicit, *Levit.* cap. x, 9 : « Vinum, inquit, et omne quod inebriare potest, non bibetis tu et filii tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonii, ne moriamini : quia preceptum sempiternum est in generationes vestras : et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum : doccatisque filios Israel omnia legitima mea, quæ locutus sum ad eos. » Atque hæc de causa Nadab et Abiu, quia temulenti pro igne sacro ignem profanum obtulerunt, eodem igne cremati sunt, uti ibidem ostendit.

6 et 7. DATE SICRAM MARENTIBUS, ET VINUM HIS QUI AMARO SUNT AXIMO : BIBANT, ET OBLIVISCANTUR EGESTATIS SUÆ (Chaldeus, *debiturum vestrum*), ET DOLORI SUI (Septuaginta, *laborum suorum*; Symmachus, *molestiarum suarum*) NON RECORDENTUR AMPLIUS, — quamvis scilicet vinum, vel vis vini in eis fuerit, ait Galatinus, lib. V *De Arcanis fidei*, cap. vii, ubi pluribus exemplis probat *et amplius, vel ultra, non semper æternum aut longum sed subinde breve tempus significare*. Septuaginta, *date inebriatum his qui in meroribus, et fimum bibere his qui in dolentibus*. In Hebræo pulchra est paronomasia inter *סכר* *sechar*, id est *sicera* sive vinum, et *לא יסכר* *lo ischar*, id est *non recordetur, q. d. Sechar sive sicera tollit ischar*, id est memoriam dolorum et angorum.

Primo, pro *merentibus* h. hebraice *לא רובד* *leobed*, id est *perant*, id est amato ad mortem, inquitur Hebræi et Arboreus, his enim dari solet vinum, ut merores suos mitigent, roburque mentis et corporis colligant ad tolerandum supplicium, juxta illud *Amos* II, 8 : « Et vinum danti-

natorum bibebant in domo Dei sui. » Sic Judæi Christo crucifigendo dederunt vinum myrrithatum ad perferendum crucis tormentum, *Matth.* xv, 23. Unde Vatablus vertit, *dominis dabo vinum, etc., ut calamitatis suæ non recorderentur* : Syrus, *ut injustitiæ et calamitatis non rememiscantur*. Scilicet Belisabee dissuadet Salomoni et judicibus vinum, argumento petito a contrariis, *q. d.* Vinum perlinet ad reos, eosque quæ morte ob scelera multandi sunt : indeens ergo et indignum est ut iudices, qui eos morte multant, in reorum locum subeant, vinumque bibant. Audi Galatinum ex libro *Sauhedria*, lib. VIII *De Arcanis fidei*, cap. xix : « Dixit R. Rasda, quod egressurus occidentem potabatur pulvere incensum in scypho vini, quatenus separarentur sensus ejus ab eo, sicut dictum est *Proverb.* xxxi : Date ebriatum perditio, et vinum amaro domino. Erant autem in Jerusalem mulieres honestæ, quæ hæc sponte mitebant. »

Secundo, alii per merentes accipiunt *lugentes, qui scilicet lugent merito patris, fratris, sororis, uxoris* : his enim de more datur vinum, ut merorem pellant vel mitigent. Unde *Jerem.* cap. xvi, inter extremas Hebræorum calamitates assignat, quod vino ad temperandum luctum destituerentur : « Et non dabunt, ait, illis potum calicis, ad consolandum super patre suo et matre. » Ita noster Hieronymus Præd. in *Ezechiel*, cap. xlv.

Tertio et genuine, quoslibet merentes hic accipe cum S. Chrysostomo et aliis passim. Hi enim hebraice vocantur *perentes*, quia merore conficiuntur et contabescunt, ut prope perire videantur, ait R. Levi. Ad hoc enim Deus post diluivium docuit Noe modum conficiendi vinum ex uvis, ut ejus et filiorum merorem obductum mundum diluivium, et rerum omnium exterminium, hilaritate vini temperaret, *Genes.* ix, 20. Vinum enim dolorum oblivionem inducit, phantasiam recreat mentem exhilarat. Nec merentibus magnum periculum est ab ebrietate, quia merore ebrietas resistit. Unde Hippocrates et medici docti tristitia et melancholicos ægre vino vinci et inebriari, sed id facile contingere sanguineis, et in lætiam effusis. Audi S. Chrysostomum, homil. 29 in *Genes*, qui explicans illud *Genes.* ix, 20 : « Cœpitque Noe vir agricole exercere terram, et plantavit vineam, bibensque vinum (copiosius) inebriatus est, » causam assignat : « Quia, ait, magna lenebatur tristitia, et sibi ipsi consolationem inde exogitaret volebat, sicut et sapiens quidam dicit : Date vinum iis qui in tristitia, et sicram iis qui in dolore, monstrans quod nullum tam pressens est tristitiæ remedium, quam vini usus; tantum utilitatem ejus ne perdat interperantia. Quod autem in tristitia et merore fuerit justus ille, videns seipsum in tanta solitudine, et illorum hominum corpora ante oculos projecta, et commune omnium sepulchrum hominibus et brutis factum, quæ contradiceret? Mos enim Proprietarum et justorum

omniest, non solum pro illis duntaxat dolere, qui sibi proximi sunt, sed et pro reliquis omnibus. » Idem S. Chrysostomus, homil. *De Castitate et sobrietate* : « Vinum moderatum, ait, debilium stomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calcafit, vulneribus infusum medetur, antidotis etiam diversisque medicamentis adjunctum salutem operatur, tristitiam removet, languores animi delet, letitiam infundit, convivas honesta miscere colloquia facit; paulo amplius vero sumptum quodammodo convertitur in venenum. » Et post nonnulla : « Rusticanum quidem, sed sanum dictum : Vini medicamentum plus justo sumptum, venenum esse cognoscitur. » Salomonem de more secutus Siracides : « Vinum, ait, in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem ab initio. Exultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum, » *Eccli.* cap. xxxi, 33. Vide ibi dicta. Alceus Græcus poeta lyricus sic de vino canit :

Vinum enim, quia oblivia dolorum inducit, Semele et Jovis filius
Hominibus desinit. Infunde miscens vinum,
Usam ad aquæ mensuram duas addens meraci,

At scilicet in eumatho duæ partes sint vini, tertia sit aquæ. Idem :

Nullam aliam severis arborem prius vite.

Ex quo Horatius :

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Xenophon in *Symposio* : « Vinum ita merores sopit, ut mandragora hominum; benevolentiam autem, non aliter quam oleum flammans, excitat. » Epictetus apud Maximum, *serm.* 30 : « Cicada, ait, canora, cochleæ autem mutæ, gaudent tamen hæ humectatione, illæ vero calore : hæ provocantur rore, et in eum exeunt, illas contra excitat sol ardens, et in eo eanunt. Itaque si vis et musicus, et ex omni parte aptus vir existere, cum in computationibus vino animus irrigatus fuerit, tum eum progredi et contaminari ne sinito : at, cum in consensibus a ratione animus incensus fuerit, tum et divinare et justitia oracula canere jubet. » Hæc de causa vini reparator dicitur fuit Liber, vel quod det licentiam et libertatem loquendi, vel quod liberet a curis, ait Seneca, lib. *De Tranquillitate animi*, de quo vide Jacobum Pontanum, lib. II. *Progymna*. Unde Horatius, *ode* 7, lib. I :

O fortes, ait, majoraque passi
Necum saepe, viri. nunc vino pellite curas.

Idem, lib. II, *Satyr.* 5 :

Docere sollicitè jucunda oblivia vite,

hoc est, ait Lambinus : « Potare, seu haurire oblivia curarum. » Et Anacreon :

Quando vinum bibo, dormit cura.

Et Ovidius :

Vina parant animos facuntque caloribus aptos :
Cura fugit mollo diluaturque mero.
Tunc venient risus, tunc pauper curam sumit :
Tunc dolor et cura, nequeque frontis abit.

El Plato, lib. I *De Legibus* : « Vinum, ait, hominum continuo hominem saipso letiorem atque hâriorem reddit. » Socrates apud Xenophontem in *Symposio* : « Atque ut bibamus, ait, vini, etiam mihi valde placet. Revera enim vinum rigans animos, curas quidem non secus atque mandragora homines, sopit. » Panyasis apud Athenæum, lib. II :

Est cibus igni pater, vinum mortibus ipsum,
Cujusvis medicina mali, medicina dolorum,
Maxima letitiæ pars, et splendoris in ipsis.

Denique S. Augustinus, *Ad Virg.* cap. 1 : « Vinum, ait, tristitiam removet, omnes animi languores delet, letitiam infundit, convivas honesta colloquia miscere facit (1). »

Neque hoc ignoravit Lutherus, hæresum nostri ævi fix, qui, ut refert Cochleus, cum aeres ob novatam fidem et adinventam hæresim, assiduosque pateceret conscientie scrupulos, ut eos vino sopiret vel exstingueret, quotidie perpotabat et pergruebatur streoue, ut videretur semper violentus et temulentus; atque suæ perfidie asseclis, qui similibus conscientie scrupulis exagitabantur, idem remedium suggererat, ut scilicet scrupulos vino obruerent, sed frustra : nam ex ebrietate evigilantibus, et jam sobriis vivacis recrudescant scrupuli, atque mordaces mentis angores eos acrius mordebant et discruciant; malam enim conscientiam, et perfidiam assidue mordentem, nec vinum, nec res illa mundi sanare potest, nisi vera fides duntaxat et penitentia.

Tropologice, Nesteros Abbas apud Cassianum, *Collat.* XIV, xvii, ex Septuaginta : « Aute pater, hoc est, ait, ebrietatem [id est inebriamentum, ut vertunt Valicani, puta *siccam inebriativum*], his qui in tristitia sunt, etc., id est, his qui pro punitudine actuum pristinatorum merore atque tristitia deprimuntur, spiritualis scientie jucunditatem velut vinum quod letificat cor hominis, allueatur infundite, eosque salutaris verbi crapula refocile, ne forte jugitate meroris, ac lethali desperatione demersi, abundantiore tristitia absorbeantur qui ejusmodi sunt. »

8. APERI OS TUUM MUTO, ET CAUSIS OMNIUM FILIORUM QUI PERTRANSEUNT. — Vatablus, *patrochreæ silenti in causa sua*; alii, loquere pro muto; Abenezra, *propter eum qui sferri nequit, ut loquere. Matus ergo vocatur, qui ad tribunal vocatus, jus sum tueri vel præ pudore non videt, vel præ imperitia nescit, quales sunt peregrini, pa-*

(1) El Homerus, *Iliad.* Z, 201 :

Ἄνδρ' δὲ κερκῆρι πνεύ' ὑπὲρ δόξ' ἄνδρ',
Viro defatigato robur magnum vinum auget.

pilli, rustici, vidue, que ab אלהם illem, id est mutus vel ligatus, cui scilicet lingua est ligata ne fari queat, vocantur אלהם alimoth, quod ligate sint ואל מטה, ut suas injurias propulsare, summeque juri per rationes et leges tueri non valeant. His enim iudex et princeps debet esse patronus, ac pro eis loqui, eorumque jus contra potentes et eloquentes defendere, ut fecit S. Ivo pauperum advocatus, S. Ludovicus rex Francie, et S. Job : « Auris audiens, ait, beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adjutor, benedictio perituri super me veniebat, et cor vidue consolatus sum, etc. Oculi sui caeco, et pes claudo. Pater eram pauperum : et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et dentibus illius aufereram prædam, » *Job* xxix, 14. Ita passim Interpretes (1).

Quare minus genuine aliqui per mutum accipiunt taciturnum et servansem secretum, q. d. Tua secreta nulli reveles nisi muto, id est silenti, qui secretum non effluit, sed silens in mente condit et conservat : silens enim videtur elinguis et mutus. Verum hi non agitur de servando secreto, sed de tutandis miseris qui se tueri nesciunt. Unde Chaldeeus vertit, *aperi os tuum his qui non poterunt iudicium*, imo jus habent, quod explicare et probare nequeunt.

Septuaginta per mutum accipiunt verbum Dei : « Aperi, inquit, os tuum verbo Dei, et judica omnes sane vel integre, » q. d. Verbum Dei exaratum in S. Scriptura elingue est, inanime et quasi mutum, quia leges judiciales et jura scriptis chartis tabulisque S. Scripture continentur, nec fari seque tueri queunt. Tuum ergo, o rex et iudex, est ea animare et vocalia effluere, ut ea ore tuo enunties, promulges, defendas, ac ex eis justam sententiam proferas, soutes dammando et puniendo, insortes absolvendo et premiando. Rex ergo et iudex est os verbi Dei, æque ac juris et justitiæ, quod illam velut mutam facit vocalem, sonoram et formidabilem. Aliter alii : censent enim Septuaginta pro muto in dativo vertisse mutus in nominativo, scilicet *aperi os tuum mutus*, hoc est, non tua, o rex, sed Dei verba proferre debes : noli ergo ex cerebro tuo loqui, sed mutus et tacens expecta a Deo quidquid dicturus es; ac tunc demum dictata a Deo verba dicito : Dei enim potestate et vice fingeris, ejus nomine jus dicis et causas judicis; ergo sic loquere at Deum decet, cuius vices geris : utere scilicet verbis Dei, hoc est, ad eum modum integre ac juste sententiam profer, ac si Deus ipse ex solio sententiam proferret : Deus enim per iudicem velut per os suum loquitur, et justum iudicium enuntiat. Verum

prior expositio, uti plenior, ita germanior est.

ET CAUSIS OMNIUM FILIORUM QUI PERTRANSEUNT. — Minus recte Tigurina vertit, *aperi os tuum muto, in iudicio omnium eorum qui pertranseunt*, scilicet ad tum tribunal et iudicium. Hebraice enim est בני אלהם bene chaloph, id est *filiorum mutationis vel transitus*. Quod prior, Pagninus vertit, *omnium filiorum mundi*; hi enim in perpetua sunt mutatione ac assidue transeunt tenduntque ad mortem. Omnis ergo homo est filius mutationis, quia a vita transit in mortem, a morte in immortalitatem. Unde Vatablus vertit, *in causa omnium filiorum interitus*, id est mortis, q. d. Omnibus esto æquus, omnes ex æquitate judica; neminem verere, esto is potens, dives et princeps sit : quia omnes sunt mortales brevique morientur, iuxta illud : « Omnes morimur, et quasi æque dilabimur in terram quam non revertimur, » *Reg. cap. xiv*, 14; et illud : « Mane sicut herba transseat, mane floreat et transeat, sicut decidat, induret et arescat, » *Psal.* lxxxix, 6; et illud *Job* xiv, 1 : « Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, etc., fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. »

Secundo, Chaldeeus vertit, *judica causas perversorum* : hi enim sunt filii mutationis, quia jura pervertunt, æque in injurias mutant et convertunt. Tertio, alii per filios mutationis accipiunt eos quorum fortuna commutata est, ut ex prosperitate et opibus dejecti sint in adversitatem et pauperiem : horum enim sors miserior est sorte eorum qui nunquam felices vel opulenti fuere, ideoque magis miseranda et sublevanda. Huc accedit R. Salomon : « Qui pertranseunt, » ait, sunt populi, quorum auxilium perierit et irritum evasit.

Quarto, alii per filios commutationis accipiunt reos, qui vitam cum morte commutant, q. d. Vide, o Salomon, o rex, o iudex, ne quem precipitanter morti adjudices; a morte enim non est commutatio et reditus in vitam, sed semel occisus in æternum manet occisus; quare vide ne quem temere inaudita causa condemnes : sic enim facile insontem et justum condemnabis. Ita Abenezra : « Bene chaloph, ait, sunt morti adjudicati ob capitale supplicium; horum iudicium causam rite solerterque discutendam eruto. »

Quinto, proprie et genuine, filii mutationis vel transitus vocantur peregrini. Hi enim cum a patria absint, sintque apud externos, nullum habent notum vel patronum, nesciunt jura loci, ab indigenis parvi fiunt, facileque ab improbis opprimi vel circumveniri queunt. Principis ergo est eorum patrocinium suscipere, eosque velut suos protegere et promovere. Exponit quod dixit : « Aperi os tuum muto. » Peregrini enim peregre sunt quasi elingues et muti, præsertim quia sæpe linguam loci non intelligunt, aut eloqui nesciunt.

Mystice, S. Hieronymus (vel potius Rabanus) in cap. i *Thronor.*, ad illa : *O vos omnes qui transitis per vitam* : « Hinc, ait, per Salomonem dicitur :

(1) Aperi os tuum muto, pro iis qui se in iudicio defendere non possunt, in causam, vel pro causa omnium filiorum oppressorum; chaloph ferruit quoque significat.

Porro elegantiae causa versus hi sunt alphabetici: *primus* enim incipit a prima littera *aleph*, *secundus* a secunda littera *beth*, et ita consequenter per 22 versus, qui a totidem litteris Hebraicis ordine alphabetico inchoantur. Idem fit in *Threnis* Jeremie, ubi causam assignavi, et in *Psalmis* nonnullis, ut *XXV*, *XXXIV*, *XXXVII*, *CXI*, *CXII*, *CXVIII*, *CXLV*. S. Hieronymus, *ad Paulam Urbicam*, censet hæc omnia ad finem capitis Iambico tetrametro esse conscripta: cujus metri quænam olim apud Hebræos fuerit ratio, numerus, pedes et mensura, iam ignoramus.

Allegorice depingit hic Salomon Ecclesiam, quæ uxor est Christi, veri Salomonis, et matrefamilias fidelium omnium. Ita Auctor *Imperfecti* apud Chrysostomum, hom. 23 in *Matth.*, S. Gregorius, *XXXIII Moral.* *XXII*, vel juxta aliam editionem, *XVI*, Beda, Salonijs, Glossa, Arboreus, Baynus et alij; quin et S. Ambrosius in fin. tom. I editionis Romanæ, fusc totum hoc caput Ecclesie adaptat; sed hic commentarius pene ad verbum idem est cum serm. 43 S. Augustini *De Diversis*, magisque redolet stylum S. Augustini, ac S. Augustino tribuitur a Possidio et Beda *Rom.* *VIII*, et a doctioribus Lovaniensibus, qui hos S. Augustini sermones velut novos primi ediderunt. In textu namque aliter sæpe verit legitur hæc Salomonis versus S. Ambrosius, aliter S. Augustinus. Rursus S. Ambrosius uberior est, et plura habet quam S. Augustinus.

Apposite ergo Christianos alloquitur S. Epiphanius in suo *Ancorato*: « O vos orthodoxi et Ecclesie filii, veritatis filii, sapientis et fortissimæ mulieris illius filii, cujus gloria est apud Salomonem dicentem: Mulierem fortem quis inveniet? *Proverb.* *XXXI*. Velut rara sit, imo potius una, fortem mulierem intelligit Ecclesiam Dei, vestram matrem, qua nihil fortius est, ut quæ moriatur per singulas excitationes persecutiones, pro nomine viri sui. » Hæc Epiphanius.

Tropologie depingit animam sanctam heroicis virtutibus deditam, ac signatim B. Virginem, cui hæc applicat S. Bernardus, *serm.* 9 inter parvos, et fusius *serm.* 2 super *Missus est*; sic et Auctor *Cateche Græcorum*.

Symbolice, mulier fortis est sapientia, item S. Scriptura, cui hæc adaptat Lyranus ex R. Salomone.

Rursus mulier fortis est virtus heroica, sive virtutis perfectio. Ita R. Levi. Audi nostrum *Pine-dam*, lib. II *de Rebus Salomonicis*, cap. *IV*, num. 10. Monet, inquit, a matre Salomon ne accipiat conjugem de terra Chanaan, dum ait: « Ne dederis mulieribus (Chananæis, profanis doctriinis, voluptatibus, false religioni) substantiam tuam, et vias tuas ad delendos reges; » sed vicia sapientie, quæ reges amplificat. Suadet igitur ut mulierem fortem accipiat de ultimis finibus et procul: a ipsa est sapientia. Hinc ejus dotes alphabetario carmine describit, ut ipsa etiam elementa

(1) Aliis *din* est verbum, eodem sensu, scilicet, *judica inopem et pauperem*, ut *Vulgata*.

litteraria cum sapientie studio conjungantur, et puerum ab ipsa alphabetaria tabella sapientie et pietatis *ess* relatiat.

Scriptis de muliere forti ingentem librum Albertus Magnus, quo singula capitis verba fusc examinavit, usque discursus et conceptus morales elicit, quibus magnam concionibus materiam suppeditat.

40. MULIEREM FORTEM QUIS INVENIET? (q. d. Invenit est non impossibilis, sed difficilis, quia paucæ tales sunt, et velut rara avis in terris) PRO- CUL ET DE ULTIMIS FINIBUS PRETIUM EJUS. — Marcus Antonius Abagarus ex vetustissimis Bibliis ante annos 800, Armenorum lingua et caractere scriptis, legit: *פרא עשת*, id est mulierem vel uxorem: de conjugata enim et matrefamilias hic agit patet ex sequenti: « Confidit in ea cor viri sui, » etc.

Pro fortem hebraice est *פרא עשת*, id est robora, virtutis, strenuitatis. Unde *primo*, aliqui vertunt, mulierem divitiarum: divitiarum enim sunt robur et fortitudo divitis, *Prov.* *XVIII*, *II*. Ita Aben-Ezra, qui verit, mulierem divitiarum parantem, q. d. « Quis invenire queat mulierem rem facientem, roburque parantem pre sapientia qua sit exulta? »

Secundo, alij vertunt, mulierem exercitus, id est mulierem validam et militarem: unde de ea subdit: « Et spoliis non indigebit, » q. d. Fortitudinis sua ampla ab hostibus spolia referet, quales olim fuere Amazones que tractando arma bellicosissime evaserunt, de quibus Valerius, lib. *V Argonaut.*: « Qualem Mavortia vidit Amazon; » Mavortia, id est bellicosa vel Marte genita, uti ipsæ de se jactabant. Et Virgilius, *I Æneid.*:

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis,
Penthesilea furens.

Sic Lycurgus, legislator Sparta, corpora virginum cursu, lucta, disci et telorum jactu exercebat. Rogatus, hanc causam dedit: « Ut in valido corpore fetus validas agens radices, pulchre adolescat, ipseque deinde mulieres robore in partu fete, ejus dolores et conjugii domusque labores facile sustineant et superent, utque si necessitas postulet, pro se suisque liberis et patria possint pugnare et præliari. » Hinc Gorgo Leonide uxor curdam dicenti: « Solæ vos Lacæna, viris imperatis, » respondit: « Solæ enim nos viros parimus. » Ita Plutarchus in *Lycurg.* et in *Apophthegm. Lacæ.* Similes Amazones et Lacænas nostra vidit videtur ætas. Sane durior et severior educatio filiarum facit eas robustas, animosas, strenuas, generosas, uti experientia quotidiana docet. « Sauronate uxoris eum dominis per omnia parent: virginem non prius locant ad nuptias, quam hostem occiderit, » ait Nicolaus, *De Moribus gentium*.

Tertio, Septuaginta melius vertunt, *פרא עשת*, id est mulierem virilem, puta viraginem.

quæ virtute cum viris certet, imo viros superet, Chaldaeus, mulierem bonam; Vatablus, mulierem masculam; alij proprie et gentine, mulierem strenuam, industriam, heroicam, puta heroinam; alij, omni virtute cumulatum; Baynus, mulierem audacem ad res gerendas. Solent enim mulieres esse pusillanimes et timide; unde mulier dicta est quasi mollior. « Quare mulier fortis, ait Hieronymus Osorius, dicitur, quæ muliebrem superat infirmitatem: nam fere mulierum genus infirmum et molle est, mulieremque a molliore dictam passim docet Etymologorum turba: ergo femina quæ muliebrem, id est mollem et imbecillum naturam vicit, et conditione sua superior existit, hæc mulier fortis appellatur, seu mulier virtutis. » Hebræum enim *חַיִל* vocatur strenuitas, industria, vigor tantis mentis quam corporis, qui scilicet in labore et exercitio consistit, ac cum dolore enifitur, et quasi parturit (radix enim *חַיִל* *חול* significat parturire, et cum dolore eniti) facinora et actus heroicis. Mulier ergo *חַיִל*, id est virtutis et strenuitatis, est que in operando est strenua, in patiendi magnanima, in regendo discreta et sapiens, in consolando blanda, in merendo industria, in providendo sollicita, quæ maritum alit, solatur, dicit, beat; quæ proles severe educat in lege et timore Dei, quæ servos et ancillas in officio et concordia continet, quæ domum et familiam prudentem moderatur, ei de victu et vestitu providet, eam loeupletat. Talis fuit Salome, mater septem Machabeorum, *II Machab.* *VI*. Talis fuit S. Felicitas, talis S. Symphorosa, quæ septem filios erudire ad martyrium. Talis fuit Nonna mater S. Gregorii Nazianzeni, de qua ipse in fuere patris sic ait: « Divinam Scripturam dicentem audivi: Mulierem fortem quis inveniet? quæ in sententia externi proba sunt: siquidem illorum hoc est, nullam proba uxore meliorem rem cuique venire posse, nec rursus improba pejorem. » Porro probam definit eam quæ pia est erga Deum, et industria sedulæ erga familiam, ac ab utroque matrem dilaudat: difficile enim est utrumque copulare; pietas enim quietem et otium, sedulitas sollicitudinem et negotium requirit.

PROCUL ET DE ULTIMIS FINIBUS PRETIUM EJUS. — Hebraice Noster forte legit *פריפראן*, id est *ab angulis*, id est ultimis finibus (*פריפראן* enim angulum et finem significat) pretium ejus; jam alijs punctis legitur *פריפראן*, id est pre margaritis, sive unioibus pretium ejus; Septuaginta, pretiosior est lapidibus optimis quæ talis est; Chaldaeus, pretiosior est lapidibus optimis; alij, pretiosior est rubinis, sive carbunculis; Vatablus, feminam virtute præditam quisquis nactus fuerit, mercedem habet gemmis procul petitis pretiosiorum (1). Jam

(1) Recte Rosenmullerus, et longe majus margaritis dæsum ejus.

(2) Recte Rosenmullerus, et longe majus margaritis dæsum ejus.

Primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Mulier fortis res adeo rara et pretiosa est, ut in ultimis terris finibus sit inquirenda, indeque arcessenda et evocanda. Sic regina Saba dicitur «venisse a finibus terrae», id est a longinqua regione ad Salomonem, ut ejus sapientiam audiret, III Reg. x, 1, et Matth. xii, 42.

Secundo, planius et germanius, *q. d.* Mulier fortis, id est strenua et industria, rara res est rarique pretii, uti solent esse ea quae de ultimis laudum terris afferuntur: pretium enim ejus tantum est, ut cum pretiosissimis gemmis et margaritis, quae ex remotissimis orbis partibus adducuntur, aequiparandum sit. Unde ex Hebraeo legentes *mippentim*, jam vertunt, *longinquum ab ultimis pretium ejus*, id est, longe superat pretium unionum sive margaritarum. Aut quod eodem redit, *q. d.* Pretium mulieris fortis adeo magnum, carum et rarum est, ut de ultimis terris finibus petendum sit: nihil enim quantumvis pretiosum in terra nostra est, quod pretium mulieris fortis aequet; sed a longe petendum est, quod ei in pretio debeat comparari et aequari, hoc est, mulier fortis est res pretiosissima, cujus pretium vix aestimari, difficultius inveniri potest, quia pretium auri et argenti superat, ac cum pretio gemmarum certat, imo illud ipsum vincit et transcendit.

Alludit ad priscam uxorum coemptionem. Olim enim mariti uxores dato pretio coemebant ab eorum parentibus, uti Osee, cap. iii, vers. 2, uxorem sibi emit quindecim argenteis. Vide ibi dicta. Et Jacob emit Rachel, serviendo pro ea Laban patri ejus septem annis, Gen. xxix, 27. Sensus ergo est, *q. d.* Si uxorem strenuam et virilem dato de more pretio justo emere velis, nulli parcas expensae, quia talis omne pretium superat. Hinc Septuaginta vertunt, *pretiosior est lapidibus pretiosis, quae talis est*; Hebraea, *pretiosior est margaritis*. Quale et quantum sit pretium margaritarum, ac sanctorum qui per eas representantur, praesertim B. Virginis, per multas utrorumque analogias ostendi Apoc. xxi, 21. Syrus, *pretiosior est lapillis pretiosissimis, quibus nullam par pretium est*.

Allegorice, S. Ambrosius in hoc Proverb. caput, sub finem tom. II, per mulierem fortem accipit Ecclesiam, per ejus virum Christum, per filios Martyres: «Congruit, ait, diei Martyrum fortitudo mulieris; nisi enim ipsa fortis esset, ejus pignora in passione defecissent.» Et S. Augustinus, serm. 217 De Tempore: «Mulierem fortem quis inveniet? quod dixit: Quis inveniet, difficultatem inveniendi, non impossibilitatem oportet intelligi. Mulier ista fortis Ecclesia est. Quomodo non est fortis, quae ab initio mundi tantis tribulationibus fatigatur, et tamen non vincitur? Mulierem fortem quis inveniet? Quis alius nisi Christus? Non autem eam fortem invenit, sed inveniendo fortem fecit. Nam ut eam inveniret, no-

viaga novem dimisit in montibus, et quaesivit unam quae erraverat, et humeris suis impositam ad ovile proprium revocavit.» Et fustus, serm. 248: «Mulierem fortem quis inveniet? Difficilis est invenire eam, et difficile est nescire eam. Nonne ipsa est civitas in monte, quae abscondi non potest? quare ergo dictum est: Quis inveniet? cum dici debeuerit: Quis non inveniet? Sed tu civitatem in monte postlam vides, ut autem in monte ponitur, inventa est: ipsa est enim ovis illa quae perierat.» Et nonnullis interjectis: «Et postquam eam invenit, non solummodo de spinis peccatorum snorum eripuit, sed etiam lapidibus pretiosis ornavit. Ideo de ipsa dicitur: Pretiosior est lapidibus pretiosis.» Concludit denique assignans ejus lapides pretiosos, cum mundum muliebrem: «Sunt in Ecclesia lapides pretiosi, et semper fuerunt, docti scilicet, abundantia scientia et eloquentia, et omni instructione legis. Pretiosi plane isti lapides sunt: de ipsa fuit Cyprianus, de ipsis fuit Ambrosius, et ceteri eorum similes. Ex eorum numero quidam erraverunt ab ornatu hujus mulieris.» Eadem pene ad verbum habet S. Ambrosius loco jam citato; quare ex alterutro in altero transcripta esse videntur.

Luculentius magisque patheticè Beda, qui per pretium mulieris fortis, id est Ecclesiae, accipit Christum, qui pretio sanguinis sui eam redemit: hoc autem pretium procul fuit, quia de caelis venit. Addit deinde: «Quamvis et ita recte possit intelligi, pretium sanctae Ecclesiae procul positum fuisse, quia incarnatio Verbi Dei, conversatio inter homines, passio ac resurrectio longe a nostrae esset naturae conditione discreta; quoniam videlicet ille et quando voluit, et de qua voluit matre natus est, et sine peccato vixit in mundo, et quando voluit, et qua voluit morte discessit a mundo, tempusque resurrectionis et ascensionis suae in potestate habuit, et cetera hujusmodi, in quibus tam procul est a nobis, quam caelum distat a terra.»

Tropologice, mulier fortis, imo heroïna omnium fortissima, ac martyrum princeps et regina est B. Virgo, quae, ut ait S. Bernardus, serm. 9 inter parvos: «Adeo fortis fuit, ut illius serpentis caput conlateret, cui a Domino dictum est: Inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius: ipsa conlater caput Num.» Quocirca B. Maria est margarita, quae omne pretium superat: pluris enim valet quam omnes angeli et homines mundusque universus, et, ut ait S. Augustinus: «Ornamentis sui ipsa pretium est.» Quae recte unio dicitur, quia sibi saepe carni, et consequenter toti generi humano Filium Dei, et comitanter totam SS. Trinitatem univit et copulavit in perpetuum. Idem S. Bernardus, serm. 2 super Missas est: «Cui, ait; haec victoria (contriti serpentis) servata est nisi Maria? Quam vero aliam Salomon requirebat,

cum dicebat: Mulierem fortem quis inveniet? Noverat quippe Sapiens hujus sexus infirmitatem, fragile corpus, lubricam mentem: quia tamen et Deum legerat promissis, et ita videbat congruere, ut qui vicaret per feminam, vinceretur per ipsam; vehementer admirans aiebat: Mulierem fortem quis inveniet? quod est dicere: Si ita de manu femine pendet et nostra omnium salus, et innocentiae restitutio, et de hoste victoria, fortis omnino necesse est ut provideatur, quae ad tantum opus possit esse idonea. Sed mulierem fortem quis inveniet? At ne hoc quaesisse putent desperando, subdit prophetaudo: Procul et de ultimis finibus pretium ejus, hoc est, non vile, non parvum, non mediocre, non denique de terra, sed de caelo; nec de caelo proximo terris pretium fortis hujus mulieris, sed a summo caelo egressio ejus.»

Rursum mulier fortis est anima sancta et religiosa, praesertim quae actionem contemplationi jungit. Vita enim activa est quasi ancilla, contemplativa est quasi filia pulchra et delicata; at utraque simul est quasi mulier fortis uxor Christi, ipsum namque contemplationis stringit amplexibus, ac sua doctrina, praedicatione et actione multos ei filios gignit, educat et gubernat. Talis rara est de caelo; nec de caelo proximo terris est fortitudo patientiae, et decor justitiae: fortitudo tuetur decorem, et decor ornat fortitudinem. Vide nostrum Alvarum de Paz, libro II De Vita spirituali, part. II, cap. xix.

11. CONFIDIT IN EA COR VIRI SUI, ET SPOLIA NON INDIGEBIT. — «Confidit,» id est secure in uxore strenua conquiescit cor mariti, quia certus est non tantum de ejus castitate, sed et de ejus fide et stantitate: in eam ergo cordis sui curas et sollicitudines de providendo familiae resignat; illi opes suas, arcana sua, resque omnes vel actus vel agendas tuto credit et committit. Magna enim est mariti crux et anxietas, si uxorem de fide suspectam, aut pigram vel improvidam habeat: tunc enim tota domus cura in maritum recidit, nec sanum decus, sed uxoris ipsius: timet enim maritus ne uxor res suas prodigat, aut cum amicis vel amasibus epulando consumat, aut in suos cognatos furtim dispenset, aut per imprudentiam negligendo dissipet: quare mille, ut ita dicam, oculis ejus actus cum Argus observat, ut vix aliud agere queat, nec animus ei sit ad quippiam magni aggrediendum. Hisce omnibus maritum exonerat uxor prudens et strenua, quae proinde marito confidentiam, quietem, securitatem et gaudium inenarrabile offert.

ET SPOLIA NON INDIGEBIT. — scilicet vir, non uxor. Hebraea enim יָסֵר יָסֵר est masculini generis: unde virum respicit, non uxorem. Potest tamen ad utrumque referri, si sic ad verbum ex Hebraeo vertas, et spolia non deficiet, scilicet tam viro quam uxori. Chaldaeus, et non spoliatur, neque indiget. Jam

Primo, per spolia aliqui accipiunt annotham et cibos ad alendam familiam necessarios. Unde Syrus vertit, et *dactylis non indigebit*. Dactylis autem, qui fructus est palmae, Syri, Indi et Aegyptii videntur, utpote quibus suppellectilium palmarum copia, quae eis victum et vestitum suppeditat. Unde S. Paulus primus Eremita, S. Apollonius, S. Maerius, ceterique Anachorete in Thebaide dactylis, quos paucos per diem sum-bant, per multos annos vivebant.

Secundo, alii per spolia, accipiunt opes et bona quaelibet (1). Unde R. Salomon vertit, et *bonis non carebit*; Vatablus, *re domestica non egebit*; Tigurina, *res ejus non decrevit*; Aben-Ezra, *mariti animus in ea confidit, quod rem familiarem administrat; quare suppellectilem quae ab ea paratur, nunquam desiderabit*.

Tertio, noster Salazar per spolia accipit vestem scutulatam, quae a scuto dicitur, quod scutorum formis sit insignita. Scuta autem solent esse spolia belli, *q. d.* Uxor strenua non indiget scutulata veste et moniliibus, sed nuda et indoluta a marito duci potest, tum quia illi dos sufficiens est industria et strenuitas propria; tum quia ipsa virilis est, ideoque ornamenta illa muliebria cum feminea et vilia, quae tam studioso sectantur mulieres vane et philocossae, utpote veris prudentiae et virtutum ornamentis destitute, despiciat atque contemnit, omnemque sui cultum collocat in sapientia, probitate et strennitate.

Quarto, Jansenius proprie spolia accipit, *q. d.* Vir hujus strenue uxoris non opus habebit ut ad castra procedat, fiatque miles ad captanda hostium spolia, ut ex iis se alat et dilet: quia uxor strenua affatum opum ei suggeret, ut eas ex spolia hostium cum tanto sui impendio et periculo quaerere non debeat.

Quinto, Luysius Legionensis, tract. De Muliere forti, per spolia accipit mercataram et merces, quia non raro mercatores merces et opes ex spoliis, puta ex usuris, fraudibus et injustis contractibus, quibus alios spoliant, congerunt, *q. d.* Vir iste felix, cui diligens ac sollicita uxor contigit, augendo rei familiaris spem in ipsa reprensus, satis sibi duceat agros colere et fructus decerpere, quos telius sponte offert; negotia vero et mercataram exercere ad questus ampliores percipiendos, opus sibi esse non existimabit.

Sexto, planius et plenius, *q. d.* Confidit in ea cor viri sui, quod ipsa sibi et familiae suae industria de rebus necessariis abunde providebit, ita ut spolia non indiget; sed loco spoliarum armis partorum sint illi fruges et opes, labore vi-goreque suo parte. Nominat spolia, primo, qui persistit in metaphora mulieris fortis, hebraice יָסֵר חַיִל, id est militaris et bellicosa, cuius spolia sunt manuum, non hostium: suis enim ma-

(1) Recte,

nibus diripit lucra ingentia instar spoliatorum; *secundo*, quia olim prima Hebræorum opes conflata fuerunt ex spoliis, quibus spoliaverunt Ægyptum, *Exodi* xii, 36, et Chanaanicos, cum per Joannem eos devicerunt, et Chanaanem occuparunt. Hinc per catachresin Hebraei qualibet opes vocant *spolium* vel *prædam*, ut patet versu 13. Sic etiamnum Arabes, Tartari, Cosaki alique plures vivunt ex *repto* : unde omnes eorum opes sunt spolia; *tertio*, si spolia notat tum virtutem mulieris, tum opum copiam, *q. d.* Mulier fortis suo valore et sapientia res ad familiam necessarias viro sibi que comparabit, non minore industria, nec minore virtute quam si victis hostibus asportasset spolia; quare rebus omnibus affluet, perinde ac si opima ab hoste spolia retulisset: nam, captis urbibus, magna et varia rerum suppellex victoribus cedit, quæ spolia dicuntur; ita Baynus. Hinc Septuaginta: *Et bonis vel honestis spoliis nunquam indigebit*, ubi Auctor *Catena Græcorum*: *Ejus, inquit, proventus et fructus appellatur honesta spolia ad differentiam malorum, qualia sunt quæ injuste comparantur.*

Allegorie, cor Dei et Christi confidit in Ecclesia, quam sibi despondit, quia per gratiam et charismata sua eam fortem et stabilem efficit, ut contra omnes demonis et impiorum impugnationes fidelis et sancta perseveret usque in finem mundi, imo in æternum. Ita S. Ambrosius, lib. VI in *Lucam*, post initium: *Confidit, inquit, in ea vir suus. Videamus quid hæc viro faciat viro, quod opus ejus, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Jesum fides nostra corpore suo, vestiat eam nem ejus divinitatis suæ gloria; sicut et illa bina vestimenta facit viro suo, ut in presenti et in futuro sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc femina, cujus tale textrinum est, quam non mollia lana fila carpentem, sed pretiosa virtutis pensa tractantem vir ejus inveniat, quæ contumacem extollat in noctibus, et ad libram dirigat opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum quoque noverit servare non mensuram, gloriosi subtegmen laboris intextens.* Causam subijcit amorem et expectationem sponsi, puta Christi. Unde ait: *a Sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, et jam cum viro suo esse desiderans, dicens: Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum; occurram ei facie ad faciem, cum venire coperit in gloria sua. Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, in qua mandata neglexit. Dicit tibi: Inveni quem dilexit anima mea, introducat te in domum vini (vinum enim iustificat cor hominis), inebrietur spiritu; agnoscat mysterium, loquatur tractulum.*

Rursum S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis* [exstant inter novos a Lovaniensibus editos], qui ad verbum idem reperitur apud S. Ambrosium,

in hunc *Proverb.* locum sub finem tom. II, editionis Romanæ, sive Sixtinæ: *«Plane confidit, ait, et ut confidamus et nos, docuit. Commendavit enim Ecclesiam usque ad terminos orbis terrarum per omnes gentes, et a mari usque ad mare. Hæc si non usque ad finem perseveraret, in ea cor viri ejus non utique confideret.» Et post nonnulla: «Mulier hæc spoliis non indiget, non quia non querat, sed quia abundat multis. Undique mundum spoliat, rapit undique trophea diabolo. Ideo dicit viro suo, sicut scriptum est in Psalmo: Exulto ego in verbis tuis sicut qui invenit spolia multa. Quemadmodum spoliis indigebit, que undique rapit, undique trahit, unde que acquirit, undique operatur bona?»*

Sic et Beda, qui et causam addit: *Novit enim, ait, spiritum gratiæ, quem dedit; novit virtutem charitatis, quam ejus præcordiis infudit. Unde et dicitur a sponso Cantico, vii, 6: «Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus emulatio.»*

Idem ab eodem sponso tropologie dicitur exhibet anime fideli et sanctæ, que totam mentem, totum amorem et affectum in Christo seu sponso defixit. Unde S. Egidius, socius S. Francisci, rogatus *«quænam esset via ad sanctitatem,»* respondit: *«Una ad unum, una ad unum,»* scilicet una anima uni Deo datur, tota et in solidum, quanta quanta est; sic evadit sancta, imo celestis et divina, ut in ea eum in templo suo confidat et conquiescat Deus, ac vicissim ipsa in Deo et Christo seu sponso amantissime confidat et conquiescat; uti præ cæteris fecisse S. Agnetem legitimus in ejus Vita apud Ambrosium, serm. 90, et lib. I *De Virginitate*. Anima enim sancta, perfecte Deum et Christum amans, tota se in ejus amorem effundit et transfundit: quare non aliud cogitat quam ipsum, quem in omnibus rebus contemplatur et amat; nec in iis amat aliud quam ipsum, unde equaliter ipsum amat in omnibus tam adversis quam prosperis: quia Christum suum reperit tam in monte Calvarie, quam in monte Thabor. Sicut ergo in monte Calvarie non amat crucem, sed Christum crucifixum, sic in Thabor non amat gloriam, sed Christum gloriosum: illi enim dicit: *«Dilectus meus mihi, et ego illi.»*

Rursum mulier fortis est B. Virgo, in qua vir ejus, puta S. Joseph, post plane perspectam exitiam ejus sanctitatem, et conceptionem de Spiritu Sancto ex angeli revelatione cognitam, plane confusus est et conquievit. Hinc graves theologii asserunt Josepho, mox ut conjugium inivit cum B. Virgine, ob tantæ virginis et matris Dei reverentiam, exemptum fuisse omnem libidinis fontem et sensum, ita ut ne primos quidem ejus motus persentiret. Ita censent Joannes Eckius, serm. *De S. Joseph*, Jacobus Christopholanus in *Magnificat*, Gersonius, serm. *De Nativitate Virginis*, et

alii. Porro id ipsum, puta fædis hisce motibus sese liberum, utique persentirebat ipse Joseph; idque non ante, sed a conjugio B. Virginis sibi oblitisse advertens: illam ergo ut virginem divinam reverebatur, omnemque post Deum in illam spem et fiduciam collocabat. Rursum Spiritus Sanctus fuit quasi vir B. Virginis, quia in ea operatus est conceptionem Christi, fecitque in ea quod in aliis mueribus efficit vir. Unde cum B. Virgo angelo nutantiam Christi incarnationem respondisset: *«Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?»* occurrit angelus, et virum assignavit Spiritum Sanctum, dicens: *«Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obambrahit tibi,»* ut scilicet totus tota sua plenitudine in te illabatur, itaque in te confidat, id est confidenter et secure in te habitet, tibi sua dona omnia communique, tibi seipsum omniaque sua credat et committat, imo Verbum cum tota deitate ceu appositum, imo depositum divinum, in te confidenter colloquet et deponat. Unde S. Laurentius Justinus agens de nuptiis B. Virginis, ait Spiritum Sanctum et Josephum sic officia inter se partitos fuisse, ut cura et custodia corporis Virginis ad Josephum pertineret, animi autem curam et custodiam sibi numeret Spiritus Sanctus. Denique in ea confidit cor Spiritus Sancti, quia eam peccatorum advocatam constituit, per quam plurima eorum, qui a peccatis ejus ope salvantur, spolia acquirit; cujus rei innumera sunt exempla: unde ipsa vocatur *«spes peccatorum, et fiducia miserorum.»*

12. Reddet ei (scilicet viro, ut patet ex Hebræo *NUN* ha quod est masculinum) *bonum, et non malum, omnibus diebus vite sue,* — quibus scilicet vivit ipsa mulier, ut patet ex Hebræo, *q. d.* Non ad aliquot dies, menses vel annos, sed constanter per omnem vitam uxorem suam reddet marito bonum, et non malum.

Primo, Aben-Ezra sic exponit, *q. d.* Mulier strenua marito bona reddit, eo quod maritus in eamdem spem suam rejicit, in eaque confidat, nec unquam de ea male mereatur. Huc accedit Baynus, *q. d.* Uxor viro pro confidentia, qua illam sibi devinxit, reddet ei fidem, non perfidiam, ut scilicet bona ei retribuatur, non mala, quod sinceram et liberalem uxoris indolem arguit, ac magnanimitatis ejus est indicium, eo quod amore se vinci non sinat, sed amorem amore penset, obsequia obsequiis superet.

Secundo, Vatablus, *q. d.* Uxor mascula virum suum semper lætitia afficit, quia facit ut jugiter gaudeat ob bona que ei assidue procurat; *bonum* enim sæpe significat lætum, sive jucundum, sicut *malum* significat triste et molestum; ut cum dicitur: *«Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!»* Et: *«Sufficit diei malitia sua,»* id est afflictio et tristitia sua, *Math.* vi, 34.

Tertio, alii, *q. d.* Uxor proba viri opes non dissipabit, sed cumulabit et auget, idque faciet ut

bonum bono repandat, quod significat Salomon virum ita benevolentem et beneficentem esse debere uxori, et sua benevolentia et beneficentia provocet, et quasi cogat illam ut eamdem sibi reddat et retribuatur, quod sane prudens est consilium: hæc enim est optima ratio conciliandi pacem et concordiam inter conjuges, si obsequiis inter se contentent. Vir ergo preveniat uxorem beneficentis, uxor eadem, imo majora illi repandat: *«Magnes enim amoris est amor;»* et: *«Si vis amari, ama.»* Nullum enim potentius telum ad extorquendum amorem, quam amor.

Quarta, Jansenius *bonum* quodlibet accipit, *q. d.* Mulier fortis reddet viro bonum, et non malum: hoc est, juxta confidentiam, quam vir de ea habet, reddet hæc mulier viro bonum, idque sine alienius mali permixtione; nec id ad breve tempus, sed omnibus diebus vite sue; ergo et post mortem mariti, si ipsam superesse contingat, non obliviscetur ejus, sed pie semper erga illum affecta persistet. Bonum autem quod mulier viro reddit est animi securitas, et per illam cordis hebetitas, vite longævitas, rerum domesticarum procuratio et conservatio, etc. Sic et Ecclesiasticus ait, cap. xxvi, 4: *«Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius duplex. Mulier fortis oblectat virum suum, et annos vite illius in pace implebit;»* et vers. 16: *«Gratia mulieris sedula delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit; disciplina illius datum dei est.»*

Quinto, pressius et strictius noster Salazar hæc accipit de uxore, cui severus, morosus et durus obligat maritus, *q. d.* Licet maritus acerbus uxorem generosam objurget, carpat, succenseat, ipsa tamen adeo lenis et magnanima est, ut omnia sustineat, et bona placidaque verba malis et acerbis regerat; itaque vincit mariti asperitatem, ut ex iracundo fiat mitis et blandus, uti B. Monica mater S. Augustini sua lenitate domuit iras Patris sui mariti, ut refert S. Augustinus, lib. IX *Confess.* Qua de re pulchrum exemplum viperæ, quæ dum copulatur cum murena, prius venenum evomit, affert et conjugibus imitandum proponit S. Basilii, hom. 7 *Hexæm.*: *«Viperæ, ait, ob nuptiarum venerationem virus evomit: tu duritiam, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis?»*

Ignitur hic est heroicæ mansuetudinis, patientiæ et magnanimitatis gradus, qua uxor viro bonum pro malo, mollia pro asperis, humilia pro superbis, blanda pro iracundis rependit. Nimirum hominis est bonum pro bono regerere; sancti et angeli est bonum pro malo reddere; barbari et ethnicæ est malum pro bono retribuere. Omnes hi sensus oppositi sunt; primus tamen planior est, quartus plenior, quintus pressior et profundior.

Porro R. Levi *re reddet vel retribuere accipit improprie pro dabit, largietur, quomodo subinde*

in Scriptura accipitur *retribuere pro tribuere*, *ἀποδοῦναι* pro *δοῦναι*, scilicet compositum pro simplici, nulla habita ratione meriti vel recompense. Unde exponit, *q. d. Uxor gnava virum sibi beneficiis demeretur, eo quod ejus servituti et obsequio se prorsus demittat et mancipet*, neque nunquam servitutem defugiat. Hinc et Septuaginta Complutensis vertunt, *operatur enim viro suo bonum, et non malum tota vita sua*; Valicani, *operatur enim viro bona in omni vita sua, q. d. Mulier pigra, vel morosa et rixosa, molestat virum eumque stimulat ad mala, puta ad iram, tristitiam, desperationem; at mulier sedula, et viri amans, illi cooperatur ad omne bonum, quia eum in adversis solatur et erigit, in difficilibus animat, in perplexis sanum suggerit consilium. Quare sicut hoves idem trahentes jugum, se invicem solantur, animant, roborant, ut currum frugibus onustum facile trahant, quem alteruter solus trahere nequiret: sic uxor eodem jugo matrimonii conjugata (unde et conjunx dicitur), et copulata cum viro, ejus labores et dolores compatiendo et consolando alleviat, imo in se transcribit, ut junctis utrinque viribus facile omnes tolerent et superent, itaque jugum conjugii paribus animis et passibus alacres et laci ducant. S. Augustinus, serm. 43. *De livesis*, legit, *operatur viro suo bona et non mala*; et Syrus, *fecit et bonum; et non malum, q. d. Ul viri gratiam capiet, bona semper operatur, nunquam mala*; hoc signum est probæ indolis, æque ac virtutis: fidelium enim et Sanctorum hoc axioma proprium est, quod in omnibus actionibus velut premeditatum preferunt: « Omnes bene, nulli male facito: de omnibus bene merere: omnes amicos benevolentia retine, inimicos officii tuis concilia et fac amicos. » Docuit idipsum Christus verbo et exemplo, qui nulli licet inimicissimo vindictam optavit, nullo minus intulit, sed omnibus suam doctrinam et gratiam obtulit. Unde de eo ait S. Lucas, *Act. x, 38*: « Transit beneficiando, et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. » Deus enim omnibus benefacit, nulli male, ideoque est et vocatur Deus, quia « solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, » *Matth. v, 45*.*

Allegorice Ecclesias, « anima sancta sponso suo Christo reddit bonum, et non malum, quia studet bonis operibus, et cavet a malis, ut ei placeat, ideoque bona bonis accumulare satagit, ut eis magis magisque suam gratiam et Christi gloriam magnis quotidie incrementis adaugeat. Ita S. Ambrosius in cap. XXXI *Proverb.*, sub finem tom. II: « Hinc mulier ista, ait, quia expoliat mundum, rapit gentes, tota vita operatur bonum; verum non sibi, sed viro: ut que jam non sibi vivat, sed qui pro omnibus mortuus est, et resurrexit. Virgo ergo operatur bonum, illi servit, illi devota est, illum diligit, illi placere semper studet. Non

se ornat, nec propter suos, nec propter alienos oculos; non quarit hominibus placere; non querit que sua sunt: operatur omnia viro suo. » Huc accedit Beda: « Reddit quippe, ait, anima Christiana bonum, cum perceptis ab eo vite muneribus recte vivendo respondet; eum ea que ipsa scire vel facere ab illo adjuva potuit, etiam aliis intimare satagit. »

Rursum mulier hæc est B. Virgo, que Josepho sponso, eo quod virginitatis suæ fuerit in conjugio custos, retribuit omne bonum. Audi S. Bernardum, serm. *De S. Josepho*: « Amplius autem, quia omnia que sunt uxoris sunt viri, credo quod beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Joseph recipere poterat, ei liberalissime exhibebat. » Et post nonnulla: « Quantas putas exhortationes, consolationes, promissiones, illuminationes, et æternorum bonorum revelationes recepit in transitu suo Joseph a sanctissima sua sponsa Maria? » Hæc de causa B. Virgo Josepho cooperata est ad omnem virtutem, gratiam et gloriam, uti explicare pergit S. Bernardus: « Quomodo, ait, cogitare potest mens discreta, quod tanta unione uniret menti tante Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? unde credo Joseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione, » etc.

13. QUESIVIT LANAM ET LINUM, ET OPERATA EST CONSIDIO MANUUM SUARUM. — Hebraice, *quæsitit lanam et lina, et fecit in voluntate manuum suarum* (1); alii, *in beneplacito manuum suarum*; Chaldeus, *et operata est iuxta voluntatem manuum suarum*; Septuaginta, *filans lanam et lina, fecit quod utile est manibus suis*; Syrus, *vestigavit lintam, seu tunicam; operata est ejus manus quodcumque libit*.

Sensus clarus est, *q. d. Studuit lanificio: unde non expectavit donec maritus ei lanam et linum coemeret, vel obtruderet; sed ultro ipsa utrumque quæsit, ut inde vestes laneas et lineas conficeret, quibus virum, filios et domesticos decore vestiret. Hoc est quod subdit: « Et operata est consilio manuum suarum, » id est, manus iuxta voluntatem ejus operate sunt, ita ut manus tam prompte fuerint ad opus quam voluntas, perinde ac si manibus insita fuisset voluntas et promptitudo operandi. Est hypallage. Ita Aben-Erza: *Operata est, inquit, in voluntate manuum, quasi manibus volendi facultas insit; ut e contra in manibus pigri est nolitio, ut ita dicam, operandi. Et Vatablus, in beneplacito, ait, manuum suarum, quia complacet sibi, et delectatur opere manuum suarum; Tigrina, operatur cum voluptate manibus suis; ut enim opus sit facile, fructuosum et constans, voluntas adsit oportet.**

(1) *Studiosa est lanificii et linificii, et tractat (lanam et linum) labore, vel perita manuum suarum. Maurer, tractat, manibus terit (coll. arab.) lanam et linum, et operat facti manibus industre.*

Secundo, B. Emmanuel verit, fecit voluntatem manibus suis, id est, quicquid voluit ex lana et lino confecit; tanta erat ejus operandi in lino et lana dexteritas, ut voluntas non materiam, sed materiam voluntatem et manum sequeretur, ut quicquid illa vellet, illico dexteritate manuum in lucem proderet et fieret.

*Tertio, Noster verit, « consilio, » id est industria, peritia et dexteritate manuum suarum, q. d. Mira pollet manuum, æque ac mentis industria, ad eximie et dexterrime filandum, texendum, et quodlibet opus textile conficiendum. Ars enim, puta habitus et dexteritas filandi, texendi, fabricandi, etc., tum in mente manus ad opus dirigente, tum in ipsis manibus operantibus, que ex assidua operatione habitum et facilitatem operandi induerunt, consistit. Sic de Beseleel architecto tabernaculi ait Deus *Exodi xxxi, 2*: « Implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quicquid fabricari potest. »*

Rursum « consilio, » id est prudentia prudentique electione, *q. d. Prudenter operatur manibus non res futiles et inutiles, sed serias et utiles, que ad domesticorum vestitum conferant. Unde Septuaginta vertunt, et fecit quod utile est manibus suis. Multe enim nugose et curiosæ mulieres operantur res nugosas et curiosas, sed inutiles, imo illecebrosas et noxias: at mulier hæc prudens non nisi utilia, sana et sancta operatur. Hoc est ejus consilium, hæc ejus sapientia et prudentia. Hinc Plato in *Symposio* Salomonem ævulus, *πρόω*, id est opum deum, fecit filium *πρόω*; id est consilii: consilio enim parantur opes. Illecebrosas sunt pepla, et sindones adeo subtiles, ut per eas corporis forma et nuditas transluceat, que proinde carpens S. Hieronymus, *epist. 7 ad Letam*, de institutione filie, sic ait: « Spernat bombycem telas, serum vellera, et aurum in fila lentescens: talia vestimenta paret, quibus pellitur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. »*

Moraliter, discant hic mulieres se suasque filias linificio et lanificio assuefacere: hoc enim proprium est feminarum opus, ut ad hoc nate et a natura factæ factaque videantur, idque duplici fine et fructu: *primo*, ad fugam otii; *secundo*, ad custodiam honestatis et castitatis. Operi enim dum intendunt, amasios fugiunt, eisque attendere nequeunt. Quocirca ab omni ævo strenuarum mulierum, etiam principum et reginarum, hæc in lana et lino fuit occupatio. Laudatur Anna uxor Tobie, quod ibat quotidie ad opus textorium, *Tob. cap. n. S. Hieronymus* instituens virginem Demetriadem: « Habeto, ait, lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusi vertantur. » Et alibi *ad Letam*, de institutione filie: « Discat et lanam facere, teneri colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina potest ducere. » Ex veteri Romanorum more thalassii

nomen in nuptiis crebro jactabatur, ut videlicet hæc nuptialium voce provocarentur nove nupte, exhorbarenturque ad opus et lanificium, ut Varro et Juba, et Plutarchus tura in *Romulo*, tum in *Questionibus*, cap. *xxix*, et Festus Pompeius tradiderunt: *thalassion* enim significat lanificium, ait Plutarchus, unde Latinis *thalassio*. Quam vocem crebro occubant posse, illicque signum fuisse lanificii testatur Varro, scilicet thalassionem veteres vocasse quasillum vas lanificii aptum. Hinc Thalassio apud Romanos erat Hymeneus, puta Virginitatis deus, inquit Servius: virginitatis enim custos est lanificium. Sed et sponsæ (quod scribit Varro, et Plutarchus postremo a me citato loco, et Plinius lib. VIII, cap. *xxviii*) colum secundum in domum sponsi inferabant et fusum, virorumque januam lana coronabant ac cingebant: hæc quoque ceremoniæ nuptialium indicantes, lanificium a nuptiis in domo maritali exerecendum esse. Item apud eosdem Romanos in pelle lanata nova nupta considerere solebat, quo testaretur lanificii officium se præstituram viro, ut refert ipse Pompeius. Quin ipsi Romani apud Caium Cæcilie statuam æream, in templo M. Ancii sitam, colum, lanam et fusum confixerunt, pudicitiam et industrie ejus certa monumenta. Auctores M. Varro et Plinius loco jam citato, et Plutarchus in *Problema*, dicit cap. *lxxx*. Ea est autem, ut scribit idem Pompeius, quæ, antequam Romam venisset, Tanæque vocabatur, uxor Tarquinii Prisci Romanorum regis, que tante probitatis fuit, ut id Caium nomen boni omnino causa frequententer nubentes, quam summam asseverant fuisse lanificam. Cujus etiam rei meminit Caius Titus Probus in *Epitome* X lib. Valerii Maximi, si non titulus ejus libri fallax sit: ubi et illud præterea dicit illud institutum fuisse, ut nova nupte ante januam mariti interrogata quævam vocarent, Caiam esse se diceret. Non multo post tempore Lucretiam nocte sera lane deditam, inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem, Collatinus maritus juvenescens Tarquinii invenit; quod pro signo probitatis accipi voluit Livius, paulo ante finem lib. I ab Urbe condita, et Plinius, aut quisque est auctor, lib. *De Veris illustr.* in Tarquinio et Collatio; et Servius in eum locum Virgillii, lib. VIII *Æneidos*:

Nec non Tarquinium eiecitum.

Sed et eandem historiam recensens Ovidius, lib. II *Fastorum*, ait:

Inde cito passu petitur Lucretia; cuius
Ante thorum calathi, lanæque molles erant
Lumen ad exiguum simulæ data pensa trahentis.

Theano Pythagorica, Brotini Crotomata (ut Plotino placuit) aut ipsius Pythagoræ (ut Theophrastus maluit) uxor interrogata, quam potissime uxorem commendaret, respondit illud Homerocum: « *Talam texentem et metum* (id est vixi